

Освіта і суспільство

2021'7-8 (40-41)

Виходить за підтримки
Національної академії
педагогічних наук України

Всеукраїнська газета.
Інформаційне,
науково-популярне,
публіцистичне видання

Засновано у 2018 році

№ 7-8 (40-41), липень-серпень 2021

Події



Про національну ідентичність

С. 3

Соціум



«Краю мій рідний, доле моя...»

С. 5

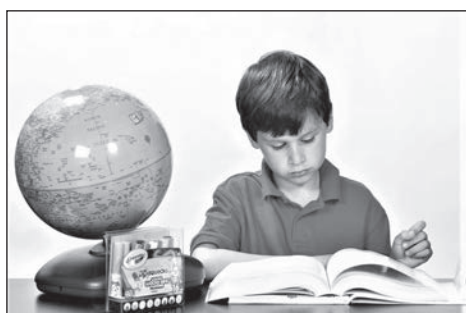
Методологія



Національна стійкість заради незалежності і розвитку України

С. 6-7

Популярна методика



Мова і мовлення у початковій школі

С. 13

24 серпня 1991 року Україна відновила свою державність

24 серпня у центрі Києва відбулися урочистості та парад з нагоди 30-ї річниці Незалежності України. З промовою перед іноземними гостями та численними громадянами, що зібралися на Майдані Незалежності й Хрещатику, виступив Президент України Володимир Зеленський. Відбулося показове нагородження видатних особистостей країни.

По Хрещатику пройшли три колони учасників військового параду: піша, повітряна та механізована. Після параду у Верховній Раді України відбулося урочисте засідання до Дня незалежності. Депутати підтримали законопроект про великий Державний Герб України.

Промову Володимира Зеленського з нагоди 30-річчя Незалежності подаємо у скороченні.



Шановні пані та панове!
Високоповажні гості України!
Наші брати, наші партнери, наші друзі!
Шановні громадяни України!
Дорогий український народ!
Я вітаю всіх нас із цим великим і важливим днем! Сьогодні ми відзначаємо 30-ту річницю проголошення незалежності України!

30-ту річницю її здобуття! А справедливіше, на мій погляд, сказати: 30-ту річницю відновлення незалежності України! Бо 24 серпня 1991 року Україна відновила свою державність. А 24 серпня 2021 року Україна нарешті усвідомлює це, говорить про це, пишається цим.

Адже наша історія й наша держава – унікальні.

Нашій Конституції – 25 років. Але нашій Конституції – 311 років. Написана Пилипом Орликом, вона нарешті вдома, і кожен може побачити її у Софійському соборі, збудованому понад тисячу років тому.

Нашій гривні – чверть століття, на ній зображений, зокрема, князь Володимир. Але нашій гривні – більше тисячоліття, вона існувала за князя Володимира. Наш тризуб був затверджений у Конституції України 25 років тому. І наш тризуб був витиснутий на цеглинах Десятинної церкви 1025 років тому.

Цьогоріч Збройні Сили України відзначили 30-ту річницю свого створення.

А в 1616 році збройні сили України відзначали взяття фортеці Кафи.

Все це свідчить про одне: ми – молода країна з тисячолітньою історією.

Ми будемо свій дім на землі, де жили й будували наші предки.

Ми не в гостях і не в приймах.

Ми – молода родина зі славетної династії Київської Русі – України.

З роду засновників. Роду хрестителів. З хороброго роду. Мудрого роду. Козацького роду. Ми не сироти й не знайди.

Ми – нащадки могутньої країни, яка була центром Європи.

Але ми маємо не тільки почуватися відповідно.

Ми маємо поводитися відповідно.

Ми – спадкоємці державності, яка існувала понад тисячу років тому.

І ми починаємо відзначати День Української Державності.

Її точкою відліку ми вважаємо рік заснування Києва. Столиці Київської Русі – України, яку неадекватно називають містом, де все починається.

Тут починалося православ'я, тут взяла початок старослов'янська мова, правонаступницею якої є сучасна українська мова.

Тут почалась і наша державність. Зародження нашої державності ми будемо відзначати в день розквіту нашої державності – у день Хрещення Київської Русі – України.

І про все це я підписую сьогодні відповідний указ.

Ми також починаємо процес повернення на рідну землю видатних українців. Які жили для України. Боролися за Україну. Поховані не в Україні. Це гетьмани Запорозької Січі, діячі часів УНР, учасники визвольних змагань, діячі культури та науки й багато інших.

Ми будемо повертати не тільки своїх. Ми будемо повертати своє.

Це історичні й культурні цінності Украї-

ни, що перебувають за кордоном.

Ми більше ніколи й нікому не подаруємо жодного камінчика нашої історії, не дамо «окупувати» жодну сторінку нашої історії, «анексувати» наших письменників, наших науковців, наших спортсменів, наших героїв, які перемогли нацизм.

Я приділяю чимало часу славетному минулому для того, щоб всі ми нарешті повірили в себе у майбутньому. І разом будували сильну державу. Що таке сильна країна?

Країна, яка амбітно мріє та рішуче діє.

Країна, яка не боїться слова «вперше».

А тому вперше за 30 років «Антонов» буде для держави три літаки, для армії будуть гвинтокрили на українських лопатях і цьогоріч будуть нові танки.

Сильна країна відроджує військово-морський флот, військово-морські бази та будує корвети.

Сильна країна – це країна, яка приймає ракетну програму на 10 років.

Яка будує тисячі кілометрів доріг. Сотні шкіл, садочків, лікарень.

Яка першою у світі має цифровий паспорт.

Яка виконує свої обіцянки та знімає недоторканність з депутатів.

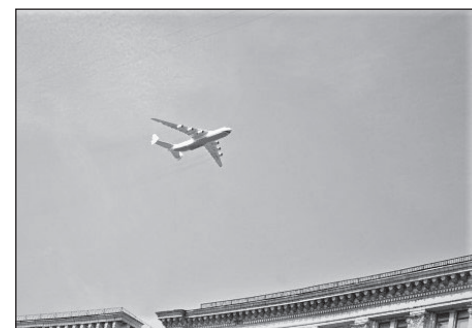
Яка вперше дає людям реальне право власності на землю.

І вперше запускає народовладдя.

Така країна стає партнером НАТО з розширеними можливостями.

Таку країну офіційно підтримають інші, коли вона подаватиме заявку на вступ до ЄС. Але якщо вона буде такою країною – їй не треба просити запрошення, проситимуть її.

Закінчення на с. 3



«Місія освіти полягає у формуванні людського капіталу»

19 серпня у Києві відбувся Всеукраїнський серпневий форум «Освіта України 30 без бар'єрів: вектори якості та успіху».

У заході взяли участь Голова Верховної Ради України **Дмитро Разумков**, Міністр освіти і науки України **Сергій Шкарлет**, Голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій **Сергій Бабак**, народні депутати – члени Комітету, інші високопосадовці, представники широкої освітньої громадськості та учнівського самоврядування.

Відкриваючи захід, **Сергій Шкарлет** представив вітальне Послання Президента України **Володимира Зеленського** учасникам та організаторам форуму.

«Найвищою цінністю в системі освіти є людина, її особистість. Побудувати незалежну сильну Україну можна лише шляхом комплексного та всебічного розвитку системи української освіти, що вимагає активної співпраці всіх представників освітянської галузі та батьківської спільноти... Найголовніша та найвідповідальніша мета суспільства в сучасних умовах – захистити та уберегти дітей, сформувати освічене, ерудоване, креативне суспільство майбутнього», – йдеться в Посланні Президента.

Міністр освіти і науки України акцентував увагу на розвитку людського капіталу як місії освіти, а також окреслив основні події в освітньому просторі впродовж 30 років.

– Новітні технології, штучний інтелект, освіта неможливі без головної складової – розвитку та формування людського капіталу. А саме його і формуємо ми з вами, саме в цьому й полягає місія освіти.



ти. Україна – освітньо-науковий бренд, а територія України – освітньо-науковий хаб. Від цього ми відштовхуємось і з цим крокуємо вперед, – зазначив **Сергій Шкарлет**.

Найголовніші події в розвитку української освіти протягом 30 років: започаткування освіти впродовж життя; перші освітянські державні стандарти; утвердження соціального статусу Вчителя; приєднання до Болонського процесу; запровадження зовнішнього незалежного оцінювання; становлення інституту українського підручника; впровадження інклюзивного навчання; старт Нової української школи; розвиток дистанційної освіти.

За цей час юні українці на міжнародних олімпіадах та конкурсах вибороли 674 медалі, вихованці Малої академії наук – 393 нагороди. Відповідно до Указу Президента щорічно 40 учнів – переможців міжнародних олімпіад – отримуватимуть премію в розмірі 100 тис. грн, 85 переможців Всеукраїнських олімпіад – по 20 тис. грн,



270 учнів – 200-балників ЗНО – отримають щомісяця стипендії в розмірі 10 тис. грн.

Під час Форуму Міністр освіти і науки України **Сергій Шкарлет** вручив відзнаку учениці загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 Новокаховської міської ради Херсонської області **Вікторії Панченко**, яка посіла третє місце в категорії «Наука» Міжнародного конкурсу Genius Olympiad 2020-

2021 за проект з очищення річок, та нагородив вчительку біології та екології **Оксану Карленко**, яка підготувала ученицю й допомогла заявити про її талант на весь світ.

Сергій Шкарлет наголосив, що у квітні 2021 року підписаний Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між Першою леді України **Оленою Зеленською**, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), Посольством Швейцарської Конфедерації в Україні та Міністерством освіти і науки України для просування реформи харчування в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. У 2020-2021

реалізацію проектів з формування безпечного освітнього середовища ЗЗСО. Згідно з програмою Президента «Велике будівництво» відкрито майже 19,5 тис. додаткових місць у закладах дошкільної освіти.

Далі на форумі тривали панельні доповіді за темою «Українська школа у просторі активної взаємодії. Співпраця з міжнародними партнерами: Нові горизонти міжнародного співробітництва».

Виступили Голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій **Сергій Бабак**, президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень**, Голова Державної служби якості освіти України **Руслан Гурак**, керівник проекту «Фінська підтримка реформи української школи» **Ярко Лампіселка**, директор Британської Ради в Україні **Ніколас Томас**.

Перше президент НАПН України презентував поважному загалу фундаментальну працю вчених НАПН України до 30-річчя Незалежності України, що представляє науковий аналіз розвитку освітньої галузі України за 30 років. Далі **Василь Кремень** окреслив тенденції цивілізаційного розвитку та наголосив пов'язані з цим імперативи поступу освіти, серед яких підготовка людини з інноваційним мисленням, інноваційним стилем діяльності і культури, цифровізація освіти й загалом життя як ознака часу, виховання патріотизму громадян і формування національної єдності як фактору існування незалежної держави.

Діма ДІМІТРОВ,
«ОіС»

Ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України

20 серпня відбулася ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України до 30-ї річниці Незалежності України. На урочистому засіданні було представлено здобутки вітчизняної академічної науки та вагомий внесок учених у становлення й розвиток України у період незалежності.

Перед початком сесії було покладено квіти до погруддя видатного вченого й організатора науки України **Бориса Патона**, що встановлено поруч із Великим конференцзалом НАН України. Учасники вшанували світлу пам'ять про Бориса Євгеновича хвилиною мовчання.



Участь у сесії взяли керівники Національних фахових академій наук України. Відкриваючи сесію, Президент НАН України **Анатолій Загородній** звернувся до присутніх зі вступним словом й оголосив учасникам зібрання привітання від Президента України **Володимира Зеленського**. У відозверненні Прем'єр-міністр України **Денис Шмигаль** зазначив, що внесок учених Національної академії наук у формування української державності є безумовно вагомим, і додав, що втілення планів на майбутнє неможливе без широкого використання досягнень науки, інноваційних розробок і технологій. Прем'єр-міністр України

також наголосив, що визначення основних напрямів наукових досліджень, розбудова дослідницької інфраструктури, взаємодія з європейським науковим простором, підтримка наукових шкіл та талановитої молоді є спільним пріоритетом для представників наукової сфери і влади.

Голова Верховної Ради України **Дмитро Разумков** у вітанні відзначив, що НАН України завжди виступала ініціативним і консолідувальним центром науково-освітніх процесів становлення та розвитку держави, відстоювання суверенітету та незалежності України. Неодноразово демонструвала здатність об'єднувати зусилля науковців різних галузей та спрямовувати їх на вирішення актуальних і гострих для держави та українського суспільства проблем. **Дмитро Разумков** наголосив, що нині професійний і творчий науковець із глибоким розумінням наукових трендів – ключовий фактор будівництва розвиненої демократичної країни.

З вітальним словом виступив також заступник Міністра освіти і науки України **Олексій Шкуратов**, який подякував усьому колективу Національної академії наук за вагомий внесок у розвиток держави, формування її незалеж-



ності. Він також висловив переконання, що спільними зусиллями вдасться подолати ті труднощі, що їх нині переживає Академія і наука загалом, досягти успіхів і повернути Україні статус високотехнологічної держави.

Вітання на адресу учасників ювілейної сесії також надіслали іноземні члени Академії **Евітар Нево** (Ізраїль), **Юрій (Джордж) Гамота**, **Уільям Батлер** (США), **Герберт Манг** (Австрія), **Мачей Павлік** (Польща).

Президент НАН України академік **Анатолій Загородній** представив доповідь «Національна академія наук України в роки незалежності (1991-2021)», в якій коротко окреслив внесок НАН України в розбудову незалежної Української держави, а також окреслив пріоритетні напрями удосконалення діяльності та розвитку Академії на найближчий час.

Про здобутки вітчизняної академічної науки доповіли президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень**, президент Національної академії медичних наук України **Віталій Цимбалюк**, президент Національної академії аграрних наук України **Ярослав Гадзало**, президент Національної академії правових наук України **Олександр Петришин** і президент Національної академії мистецтв України **Андрій Чебикін**.

На ювілейній сесії виступили також директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького академік НАН України **Юрій Шемшученко** та завідувачка відділу Інституту історії України членкореспондент НАН України **Ярослава Верменич**.

Діма ДІМІТРОВ, «ОіС»
Фото Дмитро ШУЛІКІН

19 разів прапор України линув над олімпійським Токіо на честь переможців

8 серпня на Національному стадіоні японської столиці відбулася урочиста церемонія закриття Ігор XXXII Олімпіади, що тривали з 23 липня.

У традиційній ході прапороносців команд-учасниць українські спортсмени йшли впевнено та гідно. Високої честі нести державний прапор України було довірено володарці двох олімпійських нагород у веслуванні на байдарках і каное **Людмилі Лузан**.

Під час церемонії організатори передали олімпійську естафету Парижу (Франція), де відбудуться Ігри у 2024 році, з 26 липня по 11 серпня.



У заключному вітальному слові президент Міжнародного Олімпійського Комітету **Томас Бах** подякував організаторам і волонтерам, назвавши Ігри в Токіо без-

прецедентними, адже для того, щоб вони мали місце, всьому світу довелось докласти дуже багато зусиль. «Ми зробили це разом!», – сказав він.

Традиційно наприкінці церемонії закриття було урочисто погашено олімпійський вогонь.

На Олімпіаді у Токіо Україна виборола місце у ТОП-20 серед 206 країн-учасниць за загальною кількістю здобутих нагород. Наші спортсмени вибороли 19 олімпійських медалей (1 золоту, 6 срібних та 12 бронзових).

Закінчення на с. 7

Про національну ідентичність

26 серпня відбувся методологічний семінар «Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови Незалежної України» в рамках заходів Національної академії педагогічних наук України до 30-річчя Незалежності України. Співорганізаторами заходу виступили Інститут проблем виховання НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова, Рівненський державний гуманітарний університет. До роботи семінару долучилися вчені представники закладів вищої освіти, післядипломної освіти, загальної середньої освіти, громадськості. Модератор заходу – головний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України **Катерина Журба**.

Проблемне поле методологічного семінару включало наступне:

- виклики у формуванні національної ідентичності та основні фактори духовної безпеки української нації;
- місце українського народу у сім'ї слов'янських етносів;
- громадянське виховання учнів в контексті Нової української школи;
- проекти як засіб виховання громадян-на-патріота у дитячих громадських організаціях;
- нормативно-правове забезпечення діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій як інституцій громадянського суспільства;
- організація національно-патріотичного виховання зростаючої особистості;
- зарубіжний досвід формування національної ідентичності зростаючої особистості в освітніх закладах різного типу.

З мотиваційною промовою до учасників методологічного семінару звернувся Президент НАПН України Василь Кремень, який окреслив роль національної ідентичності у розвитку особистості і держави у сучасному глобалізованому світі, визначив напрями й виклики формування національної ідентичності зростаючої особистості в сучасних умовах, значення сучасної освіти у її формуванні.

З вітальним словом до присутніх звернулася академік-секретар НАПН України Світлана Сисоєва. Вона зазначила про комплексний підхід до обговорення проблеми, значення виховання патріотизму, формування національної ідентичності, врахування зарубіжного досвіду з вирішення проблеми.

З доповіддю «Експозиційний простір «українська мова» в закладах освіти: від ідеї до втілення» виступив Уповноважений із за-

хисту української мови Тарас Кремень, в якій наголосив на тому, що в Україні, у кожній області, мають бути розроблені та затверджені регіональні програми розвитку і функціонування української мови як державної. Окрім того, Уповноважений зазначив про необхідність створення при навчальних закладах Музею української мови, який інформуватиме про історію розвитку, заборон та відродження державної мови, концепція якого розробляється спільно з Національною академією педагогічних наук України.

Виступ члена Меджлісу кримськотатарського народу «Питання корінних народів України в контексті формування національної ідентичності» Ескендера Барієва окреслив проблеми національної ідентичності корінних народів України (караїмів, кримських татар, кримчаків), які стали жертвами геноциду та історичної несправедливості у контексті забезпечення їх прав і свобод як невід'ємного права гарантованого Конституцією України та міжнародними документами.

З ключовою доповіддю «Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови Незалежної України» виступив директор Інституту проблем виховання НАПН України Іван Бех. В ній він акцентував увагу на національній спорідненості, як особливому духовному стані, коли особистість існує в малому і великому національному роді, а рід у ній. Представлена ним стратегія виховання дітей і молоді охоплює різноманітні чинники, виклики та умови виховання національної спорідненості зростаючої особистості у сучасних умовах.

У виступі академіка НАПН України Георгія Філіпчука «Становлення української ідентичності у сучасному світі» розкрито засади формування національної ідентичності у зро-

стаючої особистості (українська національна культура, українська національна мова, національна історична пам'ять, національна традиція і віра). Доповідач наголосив на пріоритетній ролі національної ідентичності у боротьбі за українську державність. На цьому тлі місія вчителя полягає у служінні своєму народові.

Ці ідеї знайшли підтримку у доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри цивілізаційної історії та археології Центральної і Східної Європи НПУ імені М.П. Драгоманова Михайла Журби та основних тезах його доповіді «Ідентичність у сенсі національної української ідеї», який детально проаналізував теорії української ідентичності, а також домінування російських версій (М. Погодіна, М. Карамзіна, В. Ключевського) у зарубіжній науковій думці. Ученим проаналізовано процеси історичних фальсифікацій, зачистки українських документів, експансії «руського миру», що обумовлює необхідність вивчати історичну правду.

Доктор педагогічних наук, керівник освітніх проєктів Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова доба» Петро Кендзьор у виступі «Громадянська освіта як важливий чинник консолідації українського суспільства» відзначив, що нині важливо позбутися патерналістських, пасивних очікувань та стати активними громадянами, суб'єктами, а не об'єктами у житті країни. «Найбільшим викликом є не війна, корупція, ковід, а декларативна демократія, яка не ставить за мету конкретну діяльність, – наголосив доповідач. – За цих умов зростає роль громадянської освіти у формуванні національної ідентичності учнів, що вчить як не на словах, а у діях бути громадянином; як бути господарями: брати відповідальність за свої слова і дії; виявляти громадянську активність».

У виступі «Виховання національного самоствердження у майбутніх викладачів ЗВО як найвищої смислотвірчої цілі особистості» завідувачки кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету **Руслани Соїчук** йшлося про вибір Україною європейського шляху розвитку, творення української нації та становлення громадянського суспільства, що актуалізує зростання ролі національного самоствердження як утілення в життя національної ідеї та досягнення українським народом національного успіху. Наразі процес утвердження української державності пов'язаний зі становленням громадянського суспільства й політичної нації, що потребує солідарної соціально-політичної активності громадян України.

Плідна наукова дискусія учасників методологічного семінару сприяла як глибокому і всебічному розумінню проблеми формування національної ідентичності в умовах Незалежної України, так і консолідації зусиль державних установ, НАПН України, закладів освіти, громадських організацій щодо створення ефективних умов формування національної ідентичності у дітей та молоді. Учасники конференції одностайні, що її матеріали стануть потужним ідеологічним підґрунтям для організації нашої української освіти.



Катерина ЖУРБА,
головний науковий співробітник
лабораторії морального, громадянського
та міжкультурного виховання Інституту
проблем виховання НАПН України,
доктор педагогічних наук

24 серпня 1991 року Україна відновила свою державність

Закінчення. Початок на с. 1.

Ми робимо багато речей вперше, щоб час, коли Україна була великою країною, був не востаннє.

І щоб часи, коли Крим і Донбас не були окуповані, також не були останніми.

І сильна країна не чекає, що хтось вирішить її проблеми.

Проводить Кримську платформу, де збирає 46 іноземних держав.

Ми боремося за своїх людей там. Бо можна тимчасово окупувати території, але неможливо окупувати любов людей до України.

Можна створити безвихідь і змусити отримувати паспорти, але не можна паспортизувати українські серця.

Те, що люди на Донбасі й у Криму бояться про це сказати, не значить, що вони бояться про це думати.

І вони повернуться. Бо ми – родина. І єдине, що може нас розділяти, – це щедро накритий стіл. Де ми разом обов'язково піднімемо тост за те, що ми стали сильною країною.

Але не менш важливо всім нам зрозуміти, як нею залишитись.

Ми так багато сперечаємося про минуле, а це означає, що ми не робимо висновків з власної великої історії. Бо жоден ворог не завдав нам більшого удару, ніж наші власні чвари.

У чому сила українського народу? В українському народові.

Це громадяни України всіх національностей. Збірна України. Одна команда.

Сильна, бо в ній 25 регіонів – 25 незамінних гравців. І непереможна, коли усвідомлює, що ми непереможні, що кожен потрібен.

Без гелікоптерів Запоріжжя та літаків «Антонова» Україна не підкорила б небо. Без кораблів Миколаєва Україна не підкорила б море.

Без дніпровського «Південмашу», житомирянина Корольова та буковинця Каденюка Україна не підкорила б ніколи космос.

А без Харківського Т-34 не перемогла б на полях Другої світової війни.

Рівненщина подарувала нам першого Президента України. Чернігівщина – другого. Сумщина – третього.

Донеччина подарувала нам Леоніда Бикова та Сергія Бубку.

Луганщина – Володимира Даля.

Кіровоградщина подарувала Карпенка-Карого й Кропивницького, а з ними – театр. Житомирщина – Лесю Українку та поезію.

Полтавщина – Миколу Лисенку та оперу. Тернопільщина – Соломію Крушельницьку і божественний голос. Вінницьчина – Василя Стуса й незламність духу. Без Кам'янець-Подільської фортеці, волинського Замку Любарта та Аккермана на Одещині Україна не така міцна. Без лаври та Софії, костелу Святого Миколая й собору Святого Юра, ханської мечеті в Бахчисарай та синагоги у Дніпрі Україна не така багатогранна.

Чому такі різні, зі сходу й заходу, українськомовні та русскоговорящие, маємо бути однією родиною.

Бо об'єднує нас Україна. Бо всі ми кажемо їй: «Ти у мене єдина!»

Бо всі ми її захищаємо.

Різні. Рівні. Рідні!

Сильні! Вільні! Незалежні!

Слава Україні!

Дорогі громадяни!

У цей святковий день ми маємо пам'ятати, завдяки кому можемо бути тут. Це наші захисники України. Нашої незалежності. Герої, які віддали за неї своє життя!

Вшануємо їхню світлу пам'ять хвилиною мовчання!

(Хвилиною мовчання)

Вони загинули заради майбутнього наших дітей, онуків.

Ми впевнені, що вони точно відзначать тут 130-ту річницю незалежності України і тисячу років незалежності нашої держави.

Для цього – пам'ятаємо про минуле, діємо сьогодні, думаємо про майбутнє!

Юрій ШЕРЕМЕТА, «ОіС»
за матеріалами president.gov.ua

Квіти для Артиста

27 серпня, у 80-ту річницю з дня народження видатного українського актора, громадського діяча, Героя України **Богдана Ступки** встановлено кошик квітів від Президента України Володимира Зеленського до меморіальної дошки-горельєфа на будинку по вулиці Марії Заньковецької, 1/3 у Києві, де мешкав актор.

«Богдан Ступка – актор з великої літери. Митець, який мав неперевершений талант від Бога, неймовірну харизму та надзвичайну працелюбність. На сцені – великий майстер, у житті – глибока й мудра людина, яка вражала своєю людяністю», – зазначив Володимир Зеленський.

Глава держави також зауважив,

що Богдан Ступка був справжнім патріотом України та створив яскраві образи, які повертають українцям національну пам'ять і гордість за свою історію. «Богдан Ступка – фігура світового масштабу. Його ім'я знає європейська культурна сцена. Богдан Сильвестрович казав: «Мрію мого життя було, щоб українська культура стала відома в цілому світі. Мрії повинні збуватися, і я щасливий, що маю можливість сприяти цьому». Переконаний, цю мрію Богдана Сильвестровича маємо продовжувати втілювати спільними зусиллями», – сказав Президент.

Нагадаємо, що 1978 року Богдан Ступка перейшов до Київського академічного дра-



матичного театру імені Івана Франка. Український актор театру і кіно став лауреатом Шевченківської премії у 1993 році за

головну роль у виставі «Тев'є – Тевель» за Шолом-Алейхемом, Народний артист УРСР (1980), Народний артист СРСР (1991),

Герой України (2011).

Протягом 1999–2001 років був міністром культури і мистецтв України.

2001 року Богдан Ступка очолював Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка.

Був президентом Київського міжнародного кінофестивалю «Молодість», Бердянського міжнародного кінофестивалю «Бригантина» та Київського міжнародного кінофестивалю.

Діма ДІМІТРОВ,
«ОіС»

за матеріалами сайту
president.gov.ua

Прижиттєве інтерв'ю з Богданом Сильвестровичем Ступкою читайте у наступному числі газети «Освіта і суспільство»

Українсько-узбецьке науково-освітнє співробітництво

Багаторічна творча наукова співпраця поєднує вчених Національної академії педагогічних наук України і ЗВО України та Республіки Узбекистан.

На основі договорів про співробітництво між Інститутом педагогіки НАПН України (директор, академік НАПН України **Олег Топузов**), Туринським політехнічним університетом у Ташкенті (Республіка Узбекистан) реалізовано міжнародне наукове стажування. Стажист – старший викладач кафедри гуманітарно-економічних дисциплін університету **Людмила Томчани**, керівник – старший науковий співробітник відділу профільного навчання, кандидат психологічних наук **Віра Чудакова**. Тема міжнародного наукового стажування «Теорія і практика формування компетентностей конкурентоспроможності особистості в умовах інноваційної діяльності». Форма проведення стажування: очно-дистанційна. Наукове стажування здійснено відповідно до індивідуального плану та програми наукового стажування; і програмою проходження міжнародного наукового стажу-

вання з візитами до установ-партнерів міст Києва, Херсона, Одеси.

Людмила Томчани не лише ознайомила зі структурою НАПН України та напрямками діяльності її наукових установ, а й отримала індивідуальні консультації провідних вчених та експертів за темою стажування. У ході тренінгової програми отримала досвід використання інноваційних технологій, підходів, форм, методів і засобів навчання за технологією формування компетентностей конкурентоспроможної особистості в умовах інноваційної діяльності та експертизи й корекції формування психологічної готовності особистості до інноваційної діяльності. Ознайомила з науково-дослідницькою, ек-



периментальною, навчально-методичною роботою та науково-видавничою діяльністю в установах НАПН України.

Зі свого боку стажер провела профори-

єнтаційну та профконсультативну роботу для представників освітніх установ України. Ознайомила учасників з професійною палітрою спеціальностей Туринського політехнічного університету в Ташкенті, представила власний досвід діяльності в рамках міжнародної співпраці.

У процесі наукового стажування Людмила Томчани здійснила ділові зустрічі з керівниками і співробітниками наукових та освітніх установ України з питань співпраці та обміну досвідом.

По завершенні міжнародного наукового стажування Людмила Томчани висловила щиру подяку керівництву академії за сприяння та надану можливість успішно пройти міжнародне наукове стажування в наукових установах Національної академії педагогічних наук України.

Катерина ЛАДОНЯ,
завідувач науково-організаційного відділу
Інституту педагогіки
НАПН України

Театральний клуб «Ми разом» – лауреат міжнародних конкурсів

Цьогорічне літо для театральних клубів дітей та молоді з особливостями розвитку «Ми разом» Северодонецького міського Центру дитячої та юнацької творчості стало рекордним на врожай нагород за результатами участі у творчих міжнародних конкурсах.

Днями театральний клуб «Ми разом» вітали з перемогою у Міжнародному дистанційному багатожанровому конкурсі Шанс Ленд Festival, який відбувся 24 серпня за підтримки Міністерства освіти і науки України та Міністерства культури та інформаційної політики України. На фестивалі була представлена театральна музично-хореографічна мініатюра «Білий клоун». Оцінюючи роботу, члени журі високо відзначили історію, що була покладена для конкурсної презентації, музичний супровід та злагожену співпрацю молодих виконавців.

Наразі вихованці творчого об'єднання чекають на диплом Лауреата I ступеня та особливу подяку за подолання труднощів життя

творчістю, натхненням і дією як результат участі у Міжнародному професійному, продюсерському, багатожанровому онлайн конкурсі «London Stars talent contest» від міжнародної творчої екосистеми Constellation World, де був представлений театральний виступ «Джазова історія».

Серед відзнак колективу диплом Лауреата II ступеня, кубок міжнародного онлайн конкурсу «MELODIES DE PARIS» (FRANCE,

PARIS) та диплом Лауреата I ступеня й кубок міжнародного онлайн конкурсу «STELELE ROMANIE» (ROMANIA, BUCURESTI). Обидва культурно-мистецькі заходи відбулися у червні за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України і фестивального порталу з метою виявлення та підтримки талановитої молоді та зміцнення міжнародних культурних зв'язків.

Серед вагомих досягнень учас-



ників клубу є диплом Лауреата II ступеня, медалі, кубок та подяка керівнику – **Аліні Тимошенко** за участь у «Канадсько-українському фестивалі дитячої та юнацької творчості Торонто 2021» (Рим-Торонто). Конкурс проводився в партнерстві з Canadian Children's Art Foundation та за підтримки Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука.

У скарбничці перемог – диплом Лауреата II ступеня Всеукраїнського дистанційного багатожанрового фестивалю-конкурсу «Світ Dreams», що проводила ГО «Українська мистецько-культурна асоціація» для осіб з особливими освітніми потребами з метою розвитку творчих здібностей дітей та молоді з функціональними та фізичними обмеженнями.

Продовжився зорепад літніх нагород для вихованців клубу перемогою у Міжнародному конкурсі INTERNATIONAL ONLINE COMPETITION AUSTRIAN STARS 2021 (AUSTRIA, WIEN) – диплом Лауреата I ступеня та у Міжнародному конкурсі INTERNATIONAL ONLINE COMPETITION GREECE, THESSALONIKI STARS OF GREECE 2021 (ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΣΤΕΡΙΑ 2021) – диплом Лауреата II ступеня.

Відзначимо, що творчий теа-

тральний колектив осіб з інвалідністю «Ми разом» працює при Северодонецькому міському Центрі дитячої та юнацької творчості вже три роки поспіль та об'єднує дітей і молодь віком від 14 років. Засновником клубу є культурорганізатор СМЦДЮТ **Аліна Тимошенко**, яка прагне зміни сприйняття людини з інвалідністю в суспільстві. Невтомною працею Аліна максимально сприяє соціалізації учасників гуртку, інтеграції вихованців у суспільство. Одночасно це й підтримка родин, в яких виховуються діти з особливостями ментального розвитку.

Олеся ПЕТРОВА,
методист
Северодонецького міського
Центру дитячої
та юнацької творчості

Театральна робота «Джазова історія» визнана членами журі як найкраща та опублікована на сайті «Алея Зірок».



«Краю мій рідний, доле моя, Тут народилась пісня моя!»

У 2016 році Колочава в результаті проведеного конкурсу «10 цінностей Закарпаття туристичного» Управлінням туризму та курортів Закарпатської ОДА стала переможцем, а саме музейний комплекс «Старе Село Колочава» в номінації «Архітектурна цінність» та Долина крокусів у музеї «Старе Село» в номінації «Природна цінність».

Участь у Всеукраїнському соціальному проєкті «Сільський ревізор» у 2019 році принесла Колочаві 1 місце в Україні та звання «Село Року 2019».

Та все по черзі.



«День села» у Колочаві

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Колочава лежить у вузькій долині річки Теремлі (права притоки р. Тиси) у Міжгірському районі Закарпатської області. Перші письмові згадки про Колочава датуються другою половиною XV століття. Село з усіх боків оточене гірськими хребтами. На півдні – це Полонинський хребет, на півночі – внутрішні Горгани.

Розташована Колочава у гірській долині між полонинами Стримбою, Дарвайкою, Барвінком, Красною і Ружою на висоті 630 м над рівнем моря. До села входять колишні присілки: Брадолець, Горб, Гирсовець, Заверх, Затінь, Імшадь, Кальновець і Сухар.

Через село протікають річки Негровець, Гирсовець, Сухар і Колочавка – притоки Теремлі. Вище в горах, за 23 км від Колочави розташоване найглибше в Україні Синевирське озеро, що утворилося на висоті 989 м над рівнем моря внаслідок гірських зсувів близько десяти тисяч років тому.

Майже в кожному селі Міжгірщини є джерела мінеральної води. Найвідоміші з них – Соймівське, Келечинське, Вучківське, Верхньобистрянське та Колочавське.

ІСТОРИЧНЕ ПЕРЕХРЕСТЯ

Колочава віддавна була пере-

хрестям між Сходом і Заходом. Тут селилися поруч і змішувалися різні народи та етнічні групи, з відмінними традиціями, звичаями та релігіями. Людей приваблював відносно теплий і вологий клімат, багата рослинність полонин, багаті на дичину, гриби та ягоди ліси, чисті ріки, віддалені й захищені гірськими хребтами від кочових племен зі сходу та півночі землі й поселення.

Найдавніші археологічні знахідки на Закарпатті в більшості датують III–IV тисячоліттям до нашої ери і відносять до епохи неоліту, до так званої буківської культури (назва якої пішла від найменування Букових Гір на території нинішньої Угорщини). Вважається, що Буківська культура має ознаки спорідненості з Кукутельською (Румунія) і Трипільською (Центральна Україна) культурами. Можливо, це є аргументом на користь дослідників, які вважають можливими переходи окремих племен стародавніх трипільців зі східних рівнин через карпатські хребти до Закарпаття.

Етнографи ділять територію Закарпаття на чотири групи: в горах живуть «верховинці», на рівнині – «долиняни», на заході – «крайняки», а в північних горах – «спішаки».

У свою чергу верховинці – гір-

ські поселенці Закарпаття – розділялися на три племена, подібно до племінного поділу гірняків у Галичині. Зі сходу до річки Теремлі переважають «гуцули», від Теремлі до Лаборця – «бойки», від Лаборця до Попраду – «лемки». *Історично Колочава постала на перехресті етнічних культур лемків, бойків, гуцулів.* Саме такі детальні описи з'являються в дослідженнях етнографів XVIII–XIX століть.

Загалом, за свою багаторічну історію Колочава перебувала у складі 23 держав і державоутворень.

У радянські часи на туристичній мапі Закарпаття Колочава позначалась як село двох історичних постатей – чеського письменника І. Ольбрахта і його літературного героя та народного месника опришка М. Шугая.

ОЦІНКА ФАХІВЦІВ

У червні 2018 р. відбулася спеціальна науково-краєзнавча експедиція в Колочава Національної спілки краєзнавців України (НСКУ) «Народне музейництво Закарпаття: здобутки і перспективи». Її метою було вивчення громадської ініціативи на прикладі села Колочави у збереженні історико-культурної спадщини краю. В експедиції взяли участь члени Президії та Правління НСКУ, голови регіональних організацій,

краєзнавці, науковці, громадські діячі з різних областей України. Керівництво НСКУ зазначало, що завдячуючи зусиллям Почесного краєзнавця України, члена Правління НСКУ Станіслава Аржевітіна в реалізації унікального краєзнавчого проєкту «Краєзнавча школа Аржевітіних», Колочава перетворилась на один із провідних туристичних центрів, а Музейний комплекс «Старе Село Колочава» став одним із прикладів європейського сучасного етнографічного скансена.

Одні колочавці творили історію, інші колочавці зберігають її в музеях, пам'ятниках, фестивалях, книгах, кіно, туристичних принадах тощо. І все це завдяки інноваційному проєкту «Краєзнавча школа Аржевітіних», аналогів якому поки що немає в Україні.

ПРОЄКТ «КРАЄЗНАВЧА ШКОЛА АРЖЕВІТІНИХ»

Вперше проєкт «Краєзнавча школа Аржевітіних» був презентований на Міжнародній науково-практичній конференції «Методологія збереження та розвитку народної архітектури в культурному ландшафті», 25 листопада 2015 р. (м. Київ). Доповідачі *Станіслав Аржевітін* та *Дмитро Аржевітін* у виступі «Збереження культурного ландшафту на прикладі музейного комплексу села Колочава Закарпатської області» продемонстрували власну інноваційну модель збереження та популяризації культурної спадщини, реалізовану в одному із найбільших сіл в Закарпатті – Колочаві. Методологія проєкту «Краєзнавча школа Аржевітіних» передбачає комплексне охоплення всього спектру культурологічних цінностей села через наступне:

- Пам'ятники та скульптурні композиції (створено 20);
- Музеї (діє 10 музеїв);
- Книжки (25 видань);
- Фестивалі (проводиться щорічно п'ять фестивалів);

- Видання газети-літопису «Нова Колочава»;
- Художні та документальні фільми (більше 20);
- Участь у головних туристичних виставках;
- Комплекси відпочинку та комфортабельні садиби для туристичного відпочинку;
- Атракціони: школа вівчарства, птахопарк, мінеральна вода та чани, бджолотерапія, форелеві господарства, театралізовані програми тощо.

КОЛОЧАВА НИНІ

Завдячуючи проєкту «Краєзнавча школа Аржевітіних» Колочава стала селом-лідером у багатьох номінаціях. До того ж її нині справедливо називають селом:

- українським, чеським, єврейським, угорським;
- літописців, письменників та науковців;
- кращих бокорашів (плотогнів) та вівчарів;
- останнього опришка Карпат – Миколи Шугая;
- «столицею» закарпатського кіно;
- почесних колочавців – чеха Ольбрахта та угорця Егана;
- останнього на Закарпатті загону УПА (Штаера);
- папуг та рідкісних птахів;
- «Долиною Крокусів»;
- музейної вузькоколійки «Чертежик-Колочава-Лаз»;
- нематеріальної культурної спадщини Закарпаття – традиція приготування «Ріплянки» в селі Колочава;
- 50 історичних місць;
- зразкового фермерського господарства;
- власних сувенірних грошей (скансен-біткоїнів) та ін.

Володимир ДЕРБАК,
старший викладач
кафедри міжнародного права,
Ужгородського національного
університету



Музей «Чеська школа»



Колочава колядує



Фестиваль єврейської культури



Сергій ПИРОЖКОВ,
віцепрезидент НАН України,
голова Секції суспільних
і гуманітарних наук НАН України,
академік НАН України



Назім ХАМІТОВ,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії
ім. Г.С. Сковороди НАН України,
член-кореспондент НАН України

ДИНАМІЧНІСТЬ І РОЗВИТОК

У сучасних геополітичних умовах найвища цінність тієї чи іншої країни закладена у *цивілізаційній суб'єктності*, що робить її дійсно незалежною. Без суб'єктності незалежність стає лише формальністю, маскою, що прикриває залежність країни від сильних геополітичних гравців. Саме тому надзвичайно важливою є *стійкість (резильєнтність)* (від. англ. resilience – життєстійкість, спроможність відновлюватись) *цивілізаційної суб'єктності країни*. Цивілізаційну суб'єктність недостатньо досягти, її треба зберегти й розвинути в умовах різноманітних викликів та загроз.

У Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», що її затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року, у першому розділі «Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки» стійкість визначається як «здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей».

У цьому визначенні маємо важливий акцент на *швидкості адаптації* до «змін безпекового середовища» та на мінімізації як зовнішніх, так і внутрішніх проблем (уразливостей). Проте що є критерієм *продуктивності* адаптації до змін безпекового середовища? І що розуміти під *мінімізацією* уразливостей? Адаптація може означати *витривалість* у потоці *неминучих* потрясінь, втрат і криз економіки, політики, духовно-культурної сфери, а може бути свідомою здатністю *запобігати* потрясінням, втратам і кризам. Відповіді на питання можна лише таким критерієм продуктивності адаптації як *сила і гуманістичність цивілізаційної суб'єктності*, про що йдеться в нашій книзі «Цивілізаційна суб'єктність України». Цей критерій дозволяє усвідомити і необхідну міру мінімізації уразливостей – таку, що дозволяє країні як суспільству і державі не лише *зберігати*, а й *розвивати* свою суб'єктність.

Національна стійкість заради незалежності і розвитку України

Нація може існувати лише коли вона безконечно шукає саму себе, лише коли вона постійно еволюціонує... і прагне відповідати найкращому, що в ній приховано...

Фернан Бродель

Стойкість – це здатність залишатися собою під тиском будь-яких обставин. Стойкість потрібна і людині, і країні, адже саме це дозволяє і утвердити, і зберегти власну суб'єктність.

В рік 30-річчя проголошення своєї Незалежності Україна знаходиться перед небаченими раніше загрозами та викликами – і пандемія коронавірусу, і гібридні війни і глобальні кліматичні зміни. Очевидно припустити, що країна матиме незалежність лише за умови національної стійкості, яку демонструють як держава, так і громадянське суспільство. Але в чому полягає така стійкість у сучасному світі? Заради чого вона існує, що захищає?

Отже, ми повинні говорити не про абстрактну стійкість громадянського суспільства і держави, а про конкретну *стійкість цивілізаційної суб'єктності*. Це, по-перше. А, по-друге, нам треба зазначити не про стійкість як важливу, але стихійну здатність, а про стійкість як *стратегію*, причому як розвитку держави, так і громадянського суспільства – *стратегію розвитку країни*.

Подібна стратегія стійкості цивілізаційної суб'єктності є стратегією *національної стійкості* заради незалежності і розвитку країни. Національна стійкість країни в якості стратегії означає гідну відповідь на виклики і *випередження* загроз, їх нейтралізацію. По суті, *справжня національна стійкість* в сучасному світі є стратегією *недопущення переростання викликів у загрози, а загроз – у кризи*. Проте це є певним ідеалом; рано чи пізно кризові явища можуть виникнути у будь-якій країні та її державі. Тому національна стійкість – це і *здатність ефективно відновлюватися після кризи*.

У результаті можливе більш розгорнуте визначення.

Національна стійкість країни – це така стратегія її існування, коли вона здатна зберігати збалансованість розвитку та успішно відповідати на зовнішні і внутрішні виклики, протистояти загрозам і кризам, ба більше – зусиллями політичної та інтелектуальної еліти *вчасно передбачати й ефективно реагувати на них заради гідної самореалізації та гуманістичного розвитку людини, що їх забезпечує держава у взаємодії з громадянським суспільством*.

У сучасному мінливому світі глобальних перетворень національна стійкість країни – не застиглий стан, а динаміка й розвиток, і головним критерієм продуктивності цієї динаміки для демократичної країни є посилення й гуманізація цивілізаційної суб'єктності.

Сказане породжує нові питання. Як задля посилення й гуманізації цивілізаційної суб'єктності забезпечити динаміку національної стійкості? Які основні виміри національної стійкості країни в сучасному світі? Яким чином стратегія національної стійкості пов'язана з ідентичністю та консолідацією суспільства? Які етапи реалізації стратегії національної стійкості та її пріоритетні напрями? Як національна стійкість пов'язана з національною безпекою? Маємо пам'ятати, що критерієм продуктивності стратегії й динаміки національної стійкості за умов демократії є посилення й гуманізація цивілізаційної суб'єктності.

СТОЙКІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЯ

Ми виходимо з того, що ефективна національна стійкість як успішна відповідь зовнішнім та внутрішнім викликам, а також протистояння загрозам означає реагування на них у формі *випередження*. При цьому дуже важливо усвідомлювати, що стійкість – це *випередження* у реагуванні на виклики та *загрози* задля уникнення *катастроф*. Адже катастрофа – це вже результат дії тих викликів і загроз, що не були *випе-*

реджені і розвинулися у щось настільки могутнє й деструктивне, що йому важко протистояти, не кажучи вже про упередження та нейтралізацію. Від катастрофи можна лише спасатися. Наявність катастрофи означає руйнування національної стійкості як стратегії.

Отже, *гідна відповідь на виклики та випередження загроз є найбільш успішною стратегією досягнення стійкості цивілізаційної суб'єктності – національної стійкості*. Така стратегія дозволяє вчасно усвідомити та підготуватися з метою *мінімізувати політичні й матеріальні витрати, які можуть бути катастрофічними для національних інтересів країни, її цивілізаційної суб'єктності та взагалі для її існування у сучасному кризовому світі*. Як забезпечити стратегію такого випередження? Хто здатен здійснити її? Які можуть бути етапи реалізації національної резильєнтності як стратегії випередження загроз та викликів? Ці питання додаються до поставлених вище.

Перш, ніж відповісти на них, з'ясуємо сутнісні риси сучасного кризового світу, який сформувався в контексті епохи гібридних воєн і пандемії коронавірусу COVID-19.

Це світ, у якому *глобальна економічна взаємодія* поступається місцем *політичній та безпековій*, що викликає кризу самої суті глобалізації, яка була спричинена економічною експансією наддержав і транснаціональних корпорацій.

Це світ, у якому *інтереси* держав одночасно домінують над цінностями. Іншими словами, це світ *егоцентризму країн* та їх ситуативних союзів.

Це світ, у якому відбувається *руйнація усталених систем міжнародного порядку та колективної суб'єктності*. Здобуття й збереження суб'єктності країн все більше стає індивідуальною справою, навіть якщо ті чи інші геополітичні гравці декларують інше.

Вказані риси спричиняють принципово актуальним розроблення національної стійкості як стратегії, що є відповіддю на виклики та випередження загроз цивілізаційній суб'єктності країни, і є важливою умовою як збереження, так і розвитку її реального суверенітету й незалежності.

ГНУЧКІСТЬ ЯК ВІДПОВІДЬ

Як ми зазначили, національна стійкість може бути стихійною, а може – усвідомленою і цілеспрямованою. Саме в другому випадку вона є стратегією, що дозволяє *випереджати* виклики й загрози. Показовими є слова Президента Франції Е. Макрона, який у своєму виступі на нараді французьких послів 7 серпня 2020 року, констатувавши американсько-китайську біполярність в сучасному світі, зазначає: «Ми повинні задуматися про нашу власну стратегію, тому що дві країни, у яких сьогодні є справжні карти на руках – це США і Китай. Нам належить зробити вибір щодо цієї великої зміни, великого перелому: чи будемо ми молодшими союзниками тієї чи іншої сторони? Або трохи одного і трохи іншого? Або ж ми будемо намагатися вести свою власну гру і впливати?»

Це міркування є визнанням доволі глибокої проблеми стратегії досягнення національної стійкості – проблеми *міри індивідуальної суб'єктності* країни в глобалізованому світі. Наскільки та чи інша країна здатна стійко «вести свою власну гру і впливати»? Можна припустити, що це цілком залежить від сили цивілізаційної суб'єктності. Однак сила цивілізаційної суб'єктності не є незмінною – і не лише для Франції, а й для такої наддержави як США, яка зараз стикається з цивілізаційним викликом Китаю. Тому стійкість ведення цілком самостійної гри і впливу може бути не лише нераціональною, а й згубною. І тоді дві попередні стратегії, окреслені Е. Макроном, можуть ставати актуальними, а може, й рятівними. Можна припустити, що в сучасному надскладному світі не може бути однозначної стратегії стійкості на всі часи. Для того, щоб національна стійкість збереглася, її стратегії мають змінюватись. Або, точніше, *компоненти стратегії*. Адже нині сама стратегія стійкості має бути й стратегією *гнучкості* – заради збереження цивілізаційної суб'єктності країни.

У питаннях побудови нинішньої стратегії України ми повинні враховувати не лише США та Китай у їх цивілізаційному протистоянні, що зумовлює глобальний порядковий сучасного світу, а, передусім, таких геополітичних гравців як ЄС та Росія. Наше фронтірне становище між ними – велика загроза нашій суб'єктності і, зрештою, основам суверенітету й державності. Проте ця загроза є одночасно і викликом, який може актуалізувати нашу суб'єктність – якщо стане каталізатором нашого економічного, політичного й духовно-культурного зростання.

ВІДКРИТІСТЬ І САМОІДЕНТИЧНІСТЬ

Надзвичайно важливо усвідомити, що країна за умов сталого розвитку може зберігати й розвивати справжню національну стійкість, а може й *втрачати її* – коли усталений розвиток інспірований ззовні і суперечить цивілізаційній суб'єктності країни.

Потрібно розуміти, що цивілізаційна суб'єктність нині не тотожна замкненості; усталений розвиток у глобалізованому світі потребує інтенсивності відносин з міжнародними партнерами. При цьому національна стійкість, що спричинює цей розвиток, не означає незалежності як самотності, відстороненості й герметичності. Подібна стійкість веде до занепаду країн – згадаймо Північну Корею. Ця країна має слабку цивілізаційну суб'єктність, яку влада пробує «підсилити» граничною авторитарністю й войовничістю, але це веде до протилежного результату. Суб'єктність втрачається, а стратегія національної стійкості набуває гротескних проявів, стаючи безкінечним протистоянням зовнішнім загрозам – часто-густо ілюзорним, потрібним лише для збереження влади політичною елітою; при цьому реальні цивілізаційні виклики часто ігноруються.

Загалом поняття «стійкість» визначає змістовні і якісні характеристики буття людини чи країни, а «сталість» – формальні, темпоральні й кількісні. Популярне нині поняття «усталений розвиток» пере-

дусім означає його безперервність і стабільність, при цьому розвиватися може будь-що та будь-яким чином. Тоді як поняття «стійкість» стосовно розвитку засвідчує, що цей розвиток є результатом діяльності суб'єкта, який в процесі змін оберігає свою архетипову основу – ідентичність, а в своїх актуалізованих формах усвідомлює її як *вільну обрану ідентичність* – самоідентичність.

При цьому констатуємо, що стійкість взагалі й національна стійкість зокрема може бути як конструктивною, так і деструктивною. Деструктивна національна стійкість є замкненістю й упертістю, що призводить до послаблення суб'єктності, конструктивна стійкість означає гнучкість і відкритість.

Є ще один аспект конструктивності й деструктивності національної стійкості. Національна стійкість може бути розпорешеною, коли в окремих регіонах маємо доволі сильні прояви стійкості, але вони мають «містечковий» характер, не поєднуються у цілісність. На рівні країни така стійкість буде не лише неефективною, а й руйнівною. Натомість можлива *консолідована національна стійкість, яка є не формально, а реально національною*. Консолідованість – одна з найважливіших рис конструктивної національної стійкості, що надає їй справжньої сили. Проте вона має бути доповнена *інтелектуальністю*, яка розвиває її відповідно до конкретних вимог часу, задаючи параметри гнучкості й відкритості, а також має прогностичні можливості.

Отже, **конструктивна національна стійкість – це стійкість, яка є консолідованою, інтелектуальною, гнучкою й відкритою, що з необхідністю підсилює й гуманізує цивілізаційну суб'єктність країни¹.**

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ

Ми знову переконуємося, що національна стійкість корелює з поняттям суб'єктності. Отже, національна стійкість є якісною характеристикою суб'єктності країни, яка показує, що ця суб'єктність 1) не є тимчасовою і 2) вийшла на рівень цілісної суб'єктності держави й громадянського суспільства або прямує до цього рівня.

Важливо усвідомити, що суб'єктність країни є не лише *критерієм справжності національної стійкості країни, а й її кінцевим смислом*. Особливо якщо ми маємо на увазі не суб'єктність в її *локальних проявах*, а цілісну, *цивілізаційну* суб'єктність. Якщо національна стійкість веде до цивілізаційної суб'єктності, то це означає, що вона не є спотвореною ні ззовні, ні зсередини країни. Цей критерій є вкрай важливим за умов гібридного світового порядку, сутнісною характеристикою якого є потужні інформаційні маніпуляції, ініціатори яких мають на меті послаблення суб'єктності країн. Національна стійкість є протидією таким впливам.

Отже, національна стійкість є не лише відповіддю на виклики і нейтралізацією загроз, а й *протидією маніпулятивним впливам*. Подібні маніпулятивні впливи зазвичай можна розділити на економічні, військово-політичні й інформаційно-культурні. Такі впливи зазвичай є гібридними – вони виступають у комплексі і мають прихований характер.

АНАЛІТИЧНІСТЬ І ПРОГНОСТИЧНІСТЬ

Тепер нам надзвичайно важливо усвідомити специфіку понять «виклик», «загроза», «криза», «гібридна загроза» і феноменів особистісного й соціального буття людини, що вони їх виражають.

У сферах історії і філософії історії поняття «виклик» увів Арнольд Тойнбі. За А. Тойнбі та чи інша країна стає собою, набуває неповторний характер, цивілізаційне обличчя, суб'єктність, лише *відповідаючи на виклики*. Саме здатність відповідати на виклики робить країну *цивілізаційним суб'єктом*. Виклик – це зовнішній чи внутрішній імпульс, який може сприяти як розвитку

країни, так і її руйнації – коли він є несвоєчасним або постає результатом маніпуляцій, є способом впливу внутрішньополітичних чи геополітичних гравців. Отже, національна стійкість означає відповідь не на всі виклики, а лише на ті, які посилюють цивілізаційну суб'єктність. У протилежному випадку виклики – це провокації і спокиси, які можуть стати загрозами й призвести до криз. Таким чином, потрібна глибока прогностична аналітична робота, що дозволяє постійно розділяти виклики на конструктивні й деструктивні.

Загроза – це деструктивний виклик, на який можна або не відповідати, ігнорувати його, або з необхідністю нейтралізувати.

Усі загрози можна поділити на *потенційні й актуальні*. Зрозуміло, що актуальні загрози треба усвідомити в плані руйнівної сили й нейтралізувати. Потенційні загрози потребують чіткого усвідомлення й прогнозування. Вони можуть бути штучними, наприклад, створеними інтелектуалами з політикуму та/або з центрів спецслужб. Такі загрози можуть виступати віртуальними, не розгортати свій потенціал до тих пір, поки ми не почина-



ємо взаємодіяти з суб'єктами віртуальної загрози за їх сценарієм. Звісно, штучно створені загрози можуть бути і цілком актуальними, працювати проти країни і без попередньої відповіді, бути не провокаціями, а впливами. Такі штучні загрози (у сучасному світі вони все більше стають інформаційними) необхідно послідовно аналізувати й долати.

Загрози можуть бути й об'єктивними, більшість з них є актуальними. Це, наприклад, екологічні загрози – результат техногенного впливу на довкілля. Та об'єктивні загрози можуть мати й *геополітичну природу* – скажімо, сильна імперська авторитарна держава поруч з меншою та демократичною завжди буде для неї загрозою самим фактом свого існування. Цікаво, що для меншої країни, якщо вона є авторитарною, імперський авторитарний сусід не сприймається як загроза, а як виклик. Проте саме тут загроза є максимально сильною – менша авторитарна країна рано чи пізно буде поглинати більшою авторитарною країною-сусідом – якщо не політично, то економічно чи культурно. Типовий приклад – відносини Білорусії та Росії.

При цьому мудра *стратегія й політика національної стійкості* меншої демократичної країни поруч з авторитарним гігантом *може нейтралізувати* цю об'єктивну загрозу до рівня виклику, відповідь на який буде означати економічний, політичний, духовно-культурний розвиток і таке посилення цивілізаційної суб'єктності, яке вплине на суспільство цього авторитарного гіганта. В ідеалі – це модель взаємодії України з Росією, населення

якої може перекопатися у більш високому рівні життя, захищеності прав людини й темпах цивілізаційного поступу українського суспільства. Наразі це найбільш ефективний напрям формування стратегії національної стійкості – несиметрична відповідь на гібридні загрози, що їх генерує наш північний сусід. В цьому плані нам потрібно брати приклад, можливо, з Фінляндії.

Криза – це загроза, яка настільки актуалізувалася, що може зруйнувати основи держави й громадянського суспільства тієї чи іншої країни. Як ми побачили вище, завдання стратегії національної стійкості України – не допускати перехід викликів у загрози, а останніх у кризи при готовності до криз та їх наслідків.

Гібридна загроза означає поєднання викликів, загроз і криз в єдине ціле. На перший погляд здається, що таке поєднання є переважно стихійним, спричинюється об'єктивними факторами, але при уважнішому аналізі можна побачити, що часто-густо воно створюється штучно. До того ж, в умовах інформаційних воєн, що є сутнісною ознакою сучасних гібридних воєн

19 разів прапор України линує над олімпійським Токіо на честь переможців



Закінчення, початок на с. 3

17 серпня, українські медалісти зі своїми тренерами мали зустріч з Президентом України. **Володимир Зеленський** привітав їх з успішним виступом на Іграх в Токіо-2020.

«Ви своєю великою працею заробили таку кількість медалей. Я розумію, як складно готуватися до Олімпіади в час пандемії COVID-19. Ви всі – молодці, ви перемогли. Перемогли COVID, здолали відстань до цієї Олімпіади. А ми вас дуже підтримували», – наголосив Володимир Зеленський.

Президент України зауважив, що нині держава опікується питаннями створення спортивної інфраструктури, посилює увагу до потреб спортсменів і тренерів. Глава держави заявив: «Ви це відчуєте. Ми побудуємо інфраструктуру, якій заздритимуть інші збірні. Україна буде гідно підтримувати наших великих спортсменів».

Президент Національного олімпійського комітету України **Сергій Бубка** подякував Володимир Зеленському за високу оцінку та постійну підтримку, яку вже відчувають олімпійці.

«Велика перемога всього спорту полягає в тому, що Олімпійські ігри в Токіо відбулися. Приємно, що 19 разів прапор України піднімався над олімпійськими аренами Ігор. Ми бачимо Ваше відношення, Володимире Олександровичу, до спорту і це мотивує на нові звершення та перемоги. Працюємо разом й надалі», – наголосив Сергій Бубка.



Міністр молоді та спорту України **Володимир Гутцайт** додав, що українські спортсмени можуть відверто говорити про наявні проблеми, і заповнив, що керівництво українського спорту робитиме все для їхнього розв'язання.

Під час зустрічі Володимир Зеленський повідомив присутнім, що у вересні, під час візиту в Україну президента Міжнародного олімпійського комітету Томаса Баха буде представлено національну програму розвитку спортивної інфраструктури.

Олімпійський чемпіон з греко-римської боротьби **Жан Беленюк** висловив подяку тренерам, Національному олімпійському комітету України, Міністерству молоді та спорту України за створення всіх умов задля якісної підготовки, відзначивши, що 19 медалей – це чудовий результат, який перевершив успіхи на попередніх Іграх.

Бронзовий призер Олімпійських ігор з карате **Станіслав Горуна** також подякував усій команді, яка працювала в Токіо. «Може оцінити роботу всієї команди, всього штабу на Іграх-2020 на відмінно. Ми всі відчували цю підтримку, не зважаючи на показаний результат. Це мотивувало», – додав спортсмен.

Під час зустрічі Володимир Зеленський також вручив державні нагороди атлетам, які завоювали золоті, срібні та бронзові медалі на Олімпіаді-2020, та їхнім тренерам.

Закінчення у наступному числі газети «Освіта і суспільство»

¹ Надалі, використовуючи поняття «національна стійкість», ми будемо мати на увазі саме конструктивну національну стійкість. Якщо ж ми будемо окремо додавати атрибут «конструктивна» та/або більш його конкретні риси – «консолідована», «інтелектуальна» тощо, то це означатиме, що ми робимо на них акцент, протиставляючи конструктивну національну стійкість деструктивній або виділяючи окремі її риси.



Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
академік НАПН України,
почесний академік НАМ України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки і техніки України

ПЕРЕДСЛОВО

По мові – передслово. Говорачи словами Тараса Шевченка, «так, далі, так, вибачайте, треба предисловіє». За прикладом Тараса Григоровича – дуже коротке. Власне, хочу лише щиро подякувати творцям книги «Григорій Косинка. Повна збірка творів. Документи. Спогади» (2019), виданої Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Впорядкування цього, без перебільшення, видатного збірника здійснив знаний літературознавець, неперевершений архівіст Сергій Гальченко, він вже написав передмову та примітки. В результаті перед нами нарешті розгорнуто повну драматичну панораму короткого життя видатного українського письменника-прозаїка Григорія Михайловича Стрілець (Косинки), який народився в листопаді 1899 року в селі Щербанівці під Обуховим, а в середині грудня 1934 року був розстріляний за вироком військової колегії найвищого суду СРСР. Реабілітований у 1957 році.

Прочитую Сергія Гальченка:

«... Цікаву інформацію можна почерпнути найперше із трьох автобіографій, які друкуються на початку книжки, із вибраних спогадів про письменника, написаних матір'ю, дружиною і найближчими друзями Г. Косинки, а також із невеликого документального літопису із архівів спецслужб, які впродовж десяти років відстежували не лише пересування (переїзди), а буквально кожний крок письменника... З таких і подібних донесень за відсутності правдивих документальних свідчень можна вибрати цікаві факти до ще ненаписаної повної біографії письменника».

Схиляючись у шанобливому поклоні перед істинними натхненниками й збирачами рідкісного видання, дозволю собі зробити кілька штрихів до портрета Григорія Косинки, який захоплювався Тарасом Шевченком...

«ХІБА МОЖНА ПЕРЕЛІЧИТИ ВСЕ ТЕ, ЩО ПРИХОВАНЕ В «КОБЗАРІ»?!»

Згадуючи своє дитинство, Григорій Косинка декламував друзям Шевченків вірш «А.О. Козачковському», написаний орієнтовно наприкінці червня – в грудні 1847 року в Орській фортеці:

Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу.
І довелося знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співають
І плакати у бур'яні.

Далі Григорій Михайлович говорив:

– А я, «щоб не почув хто, не побачив» читав «Кобзар» у бур'яні...

Якщо врахувати, що на п'ятнадцятому році життя він «босий, прийшов до Києва на заробітки», то «Кобзар» у сільському бур'яні хлопчик потайки читав, очевидно, коли «тринадцятий минало»...

Нагадаю, як у Шевченка:

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.

Із цим перегукуються слова Косинки з «Автобіографії»: «Змалку – така вже доля всіх селянських дітей – я пас влітку скот...» У тій же «Автобіографії» розповідав, що першою книжкою українською мовою була «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненка:

«Квітка повість мене дуже вразила й здивувала: є, виходить, люди, що пишуть по-простому, по-мужицькому, а про те, що це книжка українського письменника, я й не подумав, де там, я довго ще після «Конотопської відьми» не знав – «хто ми та чий ми діти»...»

Шевченкові слова, згадані, здавалося б, несподівано й мимохідь, якраз і свідчать, хто насправді скинув з очей юнака, говорячи словами самого Косинки, «полуду русифікації: я став національно свідомим». Григорій Косинка ще підлітком довідався, що в сусідньому селі вчитель за Шевченків «Кобзар» потрапив на заслання, і пізніше він особливо тепло згадав це в оповіданні «Товариш Гавриш» (1925): «... Років за п'ять до революції, як земство однокласну школу поставило, прийшла на село, разом із гребінцями, «Конотопська відьма» Грицька Квітки, а «Кобзар» Шевченків, казали люди, тільки в учителя Гавриша був, але його, козака, як прицикнули за той «Кобзар», дак тільки після революції вирину!»

Як відомо, своїми вчителями Григорій Косинка називав Володимира Винниченка, Василя Стефаніка, Кнута Гамсуна, Степана Васильченка. Це засвідчено, зокрема, в його «Автобіографії» 1925 року й підтверджено в листі до Володимира Винниченка від 3 квітня 1927 року. Та сам письменник залишив і ширше, ґрунтовніше трактування цієї життєво важливої теми: «Коротке, мудре, талановите слово Шевченка наділене могутньою силою збуджувати в уявленні читача нові образи, нові почуття, що поширюють та поглиблюють зміст навіть коротеньких віршів. Саме так я стремлюсь наслідувати Шевченка в своєму слові». (Виділено мною. – В.М.)

Дружина письменника Тамара Михайлівна Мороз-Стрілець записала важливі висловлювання Григорія Михайловича щодо Тараса Григоровича: «Хто, як не Шевченко, своїми творами пробуджував у людей свідомість та закликав боротися за нове життя?

Хто, як не він, прищепив нам любов до народу, до Батьківщини?

Хто, як не Шевченко, виховував у нас любов, повагу, малюючи світлий образ матері:

Слово мамо. Велике,
Найкращеє слово!

Тільки його словом можна було так глибоко, всебічно розкрити таємниче твердження стародавньої народної пісні:

Тільки в світі правди, – що рідная мати.

Хто з поетів вмів примусити читача так усміхатися, сміятися, гніватися, сумувати та плакати разом з ним?»

Говорачи з захопленням про Шевченка, Косинка завжди закінчував так: «Хіба можна перелічити все те, що приховане в «Кобзарі»?!».

Гнівався, коли хтось недолуго висловлювався про Шевченкову поезію. Прочитавши статтю письменника Михайла Рудницького «Роковини Шевченка» (1920) іронічно зауважив: «... Заява, що муза Шевченка – «наївна і саморосла» – заява, звичайно, наївна!...»

«ЗЛИДНІ, А ЛЮДИ, ШУТКУЮЧИ, СПІВАЮТЬ ПРО ЦІ ЗЛИДНІ – ХАРАКТЕРНА РИСА НАШОГО НАРОДУ»

Тамара Мороз-Стрілець згадувала, що «Григорій Михайлович детально вивчав творчість Шевченка і звертав увагу на те, як Шевченко вмів коротко, стисло все розповісти». Дружина перепоїла важливі зауваги Косинчиного сприйняття поезій Кобзара.

Скажімо, він схвильовано читав дружині з поеми «Княжна» (1847):

Село! І серце одпочине:
Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.

Захоплено співпереживав і зворушливо коментував:

– Тільки художник може відтворити пейзаж у поезії, надаючи йому такі колоритні барви. Хіба не виникають додаткові уявлення? Хіба перед очима не постає: сонячний день, прозорість повітря, відчуття простору – надзвичайна стереоскопічність пейзажу?

Торкаючись поезій, у яких Тарас Григорович оспівує батьківщину, степи, тополі, вишневі садки, могили в полі, місяць, зорі – характерний пейзаж України – Григорій Михайлович привертав особливу увагу до неповторного образу Дніпра в Шевченковій творчості:

Меж горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любить
На всю Україну.

Косинка зірко підмітив, що поет оспівував Дніпро як «свідка» історичних подій в Україні, зокрема, наводячи рядки з вірша «До Основ'яненка» (1840):

Нема Січі; очереті
У Дніпра питають:
«Де-то наші діти ділись,
Де вони гуляють?»

Так само продумано письменник відзначив, що, передбачаючи майбутнє України, Шевченко «теж оспівує Дніпро»:

Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!

Косинка наголошував, що Дніпро стоїть у Шевченка в одному сакральному ряді з Україною:



Здається – кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна...

У своїх спогадах про чоловіка Тамара Мороз-Стрілець двічі цитувала в різних місцях ці Шевченкові рядки, в тому числі, зворушливо розповіла, як сам Григорій Михайлович прочитав їх, «двигляючись у далечінь», на палубі пароплава, що плив по Дніпру...

Такі давні роздуми Григорія Косинки суголосні висновку в «Шевченківській енциклопедії» про те, що «образ Дніпра – один із центральних образів-символів Шевченкового поетичного світу, потужний чинник креа-

тивної енергії та поетичної уяви».

За словами Тамари Михайлівни, Григорій Косинка «із захопленням говорив про майстерність, образність та музичність мови Шевченка»:

– Читаючи «Свято в Чигирині»¹ у мене перед очима яскраво вимальовувалася постать Кобзара, його обличчя, міміка – те, чого немає в тексті, й мені здавалося, що я не читав, а ніби бачив і чув:

Оженився, зажурився –
Нічого немає;
У ряднині ростуть діти,
А козак співає:
«І по хаті ти-ни-ни,
І по сінях ти-ни-ни,
Вари, жінко, лину,
Ти-ни-ни, ти-ни-ни!»
«Добре! Добре! Ще раз! Ще раз!» –
Кричать гайдамаки.

– А я в захопленні, в запалі, ледве стримав бажання поплескати в долоні.

– Тепер, дорослим, я перечитую й усміхаюсь. Як майстерно та природно відтворено цей епізод. Злидні, а люди, шуткуючи, співають про ці злидні – характерна риса нашого народу. Кажучи словами Шевченка:

Заспіває – заспівають
Аж лихо сміється.

– Те саме і в характері самого Шевченка. У творі «До Основ'яненка»:

Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
«Ой, не шуми, луже!»

– Цією пісню Шевченко з іронією передає незламність, бадьорість українського духу. Часто у творах Шевченка зустрічаємо: «виспівую», «співають». Співає він, як автор, співають герої. Буває повний текст пісень або тільки назва пісні, як у наведеному уривку: «Ой, не шуми, луже».

Розмірковуючи вголос про вивчення ним народної пісні, Григорій Михайлович якось зауважив, що вона «коротко, стисло відбиває історичний час життя людини, її побут, її погляди, почуття та прагнення». Й незмінно звертався до Тараса Григоровича:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Ці спостереження Григорія Косинки фактично мають дослідницький характер і знаходяться в магістральному руслі тодішніх наукових розвідок про Шевченкову пристрась до співу й залюбленість у народну пісню. Скажімо, на цю тему наприкінці 1920-х років написав ґрунтовну публікацію мистецтвознавець і літературознавець Дмитро Ревуцький в контексті видатних коментарів до Шевченкового Щоденника під редакцією Сергія Єфремова. Вчений висноував: «Високо-талановиту натуру Шевченка так було обдаровано музичними здібностями, що вже знаючи тільки про це, можна було б передбачити надзвичайно широке коло для його музичних інтересів. Отже ж в умовах його життя доводиться говорити хіба про один могутній і неослабний музичний вплив на його, це – вплив народної музичної творчості»².

«... РЕВУТЬ ГАРМАТНІ БОІ НАД ОКОЛИЦЯМИ МЕДВИНА...»

Вкотре прочитавши перше речення з оповідання Григорія Косинки «На золотих богів» (1920), я зацікавився від раптового осявання:

«Уже третій день, як ревуть гарматні бої над околицями Медвина; гукає-сміється ворожа артилерія, – а за кожним її гуком піднімаються до неба криваво-червоні стежки полум'я з селянських осель...»

Мені – медвинцю – вміть проясніло, що йдеться про селянські бої не з білогвардійцями, як це завжди трактувалося, а з черво-

На фото:
Т. Шевченко. Автопортрет. 1840.

¹ Йшлося про розділ «Свято в Чигирині» Шевченкової поеми «Гайдамаки» (1839–1841).

² Див. Повне зібрання творів Тараса Шевченка. Т. 4. Щоденні записки (Журнал) Тараса Шевченка. Київ: Державне видавництво України, 1927. С. 431.

наслідувати Шевченка в своєму слові» з шанобливим передсловом)

ними військами біля повсталого влітку 1920 року проти більшовиків Медвина, в якому наприкінці серпня була проголошена знаменита Медвинська республіка. Друге речення в оповіданні Косинки коротке: «Горить село». Між іншим, коли на початку 1950-х років Іван Дубинець – учасник і свідок медвинського повстання – видав про нього у США брошуру, то назвав її «Горить Медвин». А ще він документально зафіксував, що «во-рог ближче підсунув артилерію і почав обстрілювати Медвин». Очевидно, що навіть у роки громадянської війни штурм українського села з артилерією не був історичною буденністю, а був особливою, надзвичайною жорстокістю. Те, як зловісно «гукає-сміється ворожа артилерія», розривало серце, запалювало душу, і письменник задовго до медвинського повстанця повідав це всьому світові.

Немає нічого дивного в тому, що понад 100 років Косинчина новела прочитувалася в офіційному контексті антибілогвардійською за змістом. Григорій Михайлович, як відомо, гостро писав, особливо в своїй публіцистиці, стосовно «денікінської орди... що чорною хмарою суне на Червоні Землі...». Але, назвавши Медвин у новелі 1920 року в абсолютно конкретній історичній ситуації, зумовленій наступом якраз червоноармійських військ на село і розгромом Медвинської республіки, Косинка залишив явний знак того, що в оповіданні йдеться про події справді гарячі, не відсутні навіть у недавні білогвардійські часи – інакше й не могло бути в другій половині кровопролитного для медвинчан 1920 року. Саме тоді Григорій Михайлович зіткнувся впритул із обставинами непереможної сили. Він не міг не викричати свій душевний і фізичний біль від медвинського нещастя й, водночас, не мав змоги сказати вголос, хто саме призвів до нього. А попіл Медвина і медвинців стукав у його серце: «Хто зрозуміє їх вічне горе-журбу, хто загляне в їх золоті душі?..» Великий українець, виходець з селянської України Григорій Косинка зробив свій моральний вибір – у тексті він не назвав явно винуватця в білогвардійській формі, бо його в художній просторі новели й не мало бути, але не вказав пальцем і на червоноармійця, бо це неможливо було зробити. Втім, молодий, талановитий письменник і відважний завзятець залишив унікальне художньо-викривальне осмислення страшної правди... В його новелі назавжди застигли солоні й гіркі від сліз і горя слова матерів українських:

«– В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не паліть... осінь іде... ви ж – люди, так – ні-і...»

І ще:

«...В попелі тліє горе матері...сини в бою за волю лягли!»

І знову:

«У старій драній свиті стала серед двору мати Сеньки-кулеметника:

– Згоріла. Троє малих дітей, як мишенят... І старшого вбито...

– Стоїть пшениця потолочена, серпа просять, а вони кров'ю поливають...»

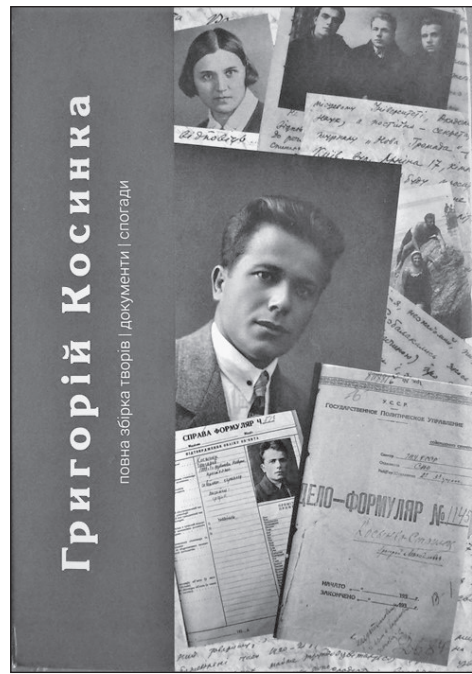
На мою думку, замисел оповідання міг виникнути вже наприкінці літа, коли в боях з місцевими більшовицькими загонами селяни «окропили білу гречку з медами гарячою кров'ю...». Втім, це могло статися й дещо пізніше, але завершив Косинка свій твір однозначно в жовтні, вже після жорстокого придушення Медвинської республіки регулярними військами, зокрема, кіннотою Семена Будьонного, що направлялися з польського фронту на Крим проти Врангеля, але були перенацілені на повсталі селян і наприкінці серпня підійшли до Медвина. В розмовах з мною незабутній Іван Драч, який любив Медвин і неодноразово бував тут, говорив дослівно:

«Медвин – легендарне село, центр Медвинської республіки в часи визвольних зма-

гань 1918-1920 років. Кіннота Будьонного і там зробила свою ганебну справу. Коли Семена Михайловича кіношники допитували, чи він пам'ятає...

– Помню, помню... Изрубили, изрубили...»

Оповідання Григорія Косинки вперше було опубліковане в газеті «Більшовик» 30 жовтня 1920 року. Цілком можливо, що провідний орган Київського губкому КП(б)У та Київського губвиконкому таким чином намагався переакцентувати чутки про червоноармійську навалу, що вже ширились по всій Україні, на білогвардійців.



Отже, дозволю собі висловити власне тверде переконання: молодий уродженець Київщини, студент Інституту народної освіти ім. М. Драгоманова Григорій Косинка, котрий в обліковій картці ДПУ характеризувався як такий, що «користується великою популярністю серед студентства» і «пише в шовіністичному дусі», оприлюднив своє пронизливо-експресивне враження саме від безоглядно-мужнього повстання медвинських селян проти російських більшовиків, яке найперше було тоді на устах українських патріотів. Зрозуміло, що письменник-початківець змушений був представити видавцям історію, викладену в оповіданні, за наступ на Медвин білогвардійської армії (село перебувало під денікінцями з вересня 1919 року до початку 1920-го), про що продумано заявив у самій назві – «На золотих богах». Так само було названо першу збірку творів Григорія Косинки, що побачила світ у 1922 році. Цей заголовок пояснив, зокрема, Максим Рильський у спогадах про Григорія Косинку: «"Золоті боги" – це офіцери Добровольчої армії, це золотопогонники, а ширше – це панство». Втім, із публіцистики Косинки впливає, що він добре знав і про «новоканонізованого бога» – пролетаріат...

До речі, видатний літературознавець Михайло Наєнко наводить архівне свідчення про те, що Косинчин ровесник, критик Євген Григорович попереджав автора: коли він буде пропонувати більшовицькій пресі такі новели, як «На золотих богах», то «рукопис піде до ЧеКа». В цій неприхованій погрозі відчувається глибокий здогад або й повне розуміння того, про яких саме «богів» писав Григорій Косинка. Відомий критик ортодоксально-більшовицького гатунку, виходець численних розгромних статей про українських письменників Володимир Коряк також особливо зауважив, що читає «не розбере за кого є, власне, автор – з революцією, чи проти неї, чи спостерігає як стороння людина».

На мою думку, це була геніальна місти-

фікація Григорія Косинки, що дозволила йому не деінде, а саме в газеті «Більшовик» (!) виплеснути з глибини серця, здавалося, невимовний біль за найдорожчих йому людей – українських селян, автор був з ними й за них... У цій новелі Григорій Косинка опублікував страшну правду про російську військову навалу на українське волелюбне село: «...Кипить жорстокий бій: старе й мале вийшло з села назустріч непроханому ворогу...»

Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії "золотих богів".

Клекотить бій, гарячий, червоною кривцею вмитий...»

Косинка ніби дає зрозуміти, що «червона селянська воля» забарвлена не політичною фарбою більшовицького прапора, а власною селянською кривцею...

Критик Яків Савченко вже у другій половині 1920-х років називав Григорія Косинку найкривавішим письменником в українській прозі: «Соціальні конфлікти в нього неодмінно кінчаються смертю. І коли перші сторінки оповідання обвіяні ніжним колоритом природи, теплою лірикою, то останні конче парують кров'ю». У такому категорично-жорсткому формулюванні це небезталанне спостереження нагадувало скоріше соціальний донос, ніж літературознавчий аналіз. А вже тодішня реальна дійсність у художньому, правдиво-точному осмисленні письменника, як це впливає, скажімо, з оповідання «На золотих богах», була часто-густо ще страшнішою, коли «парували кров'ю» і перші, й останні сторінки твору...

Михайло Наєнко ще понад тридцять років тому звернув увагу, що в оповіданні «На золотих богах» автор «вдається до романтично-піднесених барв, таких, якими свого часу замалював боротьбу гайдамаків Тарас Шевченко»³.

Скажімо:

«Креше полум'я, іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополи, попелом припали, жовта, язиката змія блискавкою прорізала дим і...»

Страшно, рішуче гукнув тоді до селян Чубатенко:

– За погорілі наші хати, за кров братів і волю нашу – вперед!..

Якась невідома сила ревнула по-звіриному з грудей селянських, підняла степом помсту і – пішли...»

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!»

Нітрохи не применшуючи жорстокість денікінців, зауважу, що в оповіданні письменник малює картинку сплюндрованого Медвина, не ними залишену:

«...На місці гарячих боїв селянської волі лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...»

Цілі уліці викошено огнем-косою. Чорні повалені хати, щербаті повітки і все віками надбане добро, а в попелі тліє горе матері...»

У листопаді 1920 року на Київській губернській конференції було сухо зафіксовано, що в Медвині «600 згорілих хат, більша частина яких випадає на долю бідняків». А Дубинець вважав – «згоріло щось із дві тисячі хат та інших господарських будівель...»

Століття, що минуло після Медвинського повстання і після написання Косинчиного твору, підтвердило історичну правоту медвинців, їхню духовну нерозривність із Шевченковою максимом про те, що «в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля...» Наші самовіддані земляки загинули, але вони перемогли... Про це гостро нагадує хвилююче оповідання Григорія Косинки.

Гадаю, що достеменні українці, які справді знали дорожню правду про Медвинське повстання й берегли її в серці, завжди саме

так сприймали цей твір письменника. З часу його публікації й до наших днів... Дивовижним підтвердженням є науково-популярне видання «Медвинське повстання. Спогади», підготовлене до друку редакцією газети «Незборима нація» та Історичним клубом «Холодний яр» (упорядники Роман Коваль і Петро Гогуля) й випущене в світ у 2014 році. У ньому новелу Григорія Косинки «На золотих богах» розміщено в ряду більш як 30 документальних спогадів учасників і очевидців повстання та їх вдячних нащадків без будь-яких застережень і приміток. Певно, скажете, що примітку таки треба було зробити... Та врахуйте, що примітки, що стали зарубками на серці – стократ важливіші...

«ВАРКА ПЛАКАЛА, ВМИВАЮЧИ ШЕВЧЕНКА...»

Розкриваємо Косинчину збірку оповідань «За ворітьми», видану в рік його тридцятиліття (Бібліотека газети «Пролетарська правда») тридцятитисячним тиражем! Таке ще було можливим при кінці радянської українізації, але вже за п'ять років Григорія Косинку було заарештовано й розстріляно...

Згадана збірка розпочинається однойменним оповіданням, в якому читаємо про, так би мовити, духовне осердя сільської хати вже в радянські часи:

«На сволоці, мальованому жовтою та зеленою фарбою, лежать дві-три книжки, а проти них, на поколупаній грубі, тістком примазаний, висить портрет Шевченка; Варка хотіла помазати грубу, та замазала йому кожуку, і Опанас тоді сварився й наказував ніколи не займатися, що не вміє...»

Коли всі з хати розійшлися, то Варка плакала, вмиваючи Шевченка, і приказувала:

– За вас, діду, і мені од Опанаса попало...

А він теж посмутнів і висить у Мартиній хаті – такий журний, наче тільки що виплакався, і сонце стріляє йому з вікна просто межі очі...»

Здається так оглушливо-тихо й безпафосно ніхто й не писав про ментальну Шевченкову присутність в українській хаті, втім, яскраве сонце народної любові до Шевченка справді засліплює нам очі своєю глибиною ширістю та безпосередністю селянського схиляння... Тарас Григорович – Дід для молодших, Батько для старших, член української Сім'ї. Саме так! Адже в оповіданні йдеться й про те, що в тій старій, малій і мо-крій зсердини в кутках хаті «на покуті як стояв ще з зими заплаканий Микола-чудо-творець, то й зараз ще сльози ті не висохли...» Отже, ікона Святого Миколая, як і належало в українській селянській хаті, висіла у кутку, розміщеному по діагоналі від печі, перед нею вони молилися. А портрет Шевченка... Із Шевченком усі хатні просто жили, разом раділи й плакали, але ніколи навіть у найпотаємніших розмовах, не говорили про це піднесено, врочисто, натхненно... Та насправді мешканці хати... дихали із ним одним повітрям від народження й до відходу в Засвіт, а Шевченко на поколупаній грубі незмінно залишався, щоб освятити, скріпити своєю присутністю віру нових поколінь в непорушність українства... І ніби вперше прохлюється в свідомості пронизливе розуміння того, як вижила й вистояла Україна у віках і бідах. Адже в кожній хаті висів портрет журного Шевченка, в устах якого, здається, зачеклилися слова:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Великий син України Григорій Косинка спалахом іскрометного таланту показав, як увійшов Тарас Шевченко в кожну хату й своєю постійною живою присутністю дарував селянам віру, надію, любов, силу, свободу і незламність...

³ Наєнко М. К. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2008. С. 809.

⁴ Наєнко М. К. Григорій Косинка. Літературно-критичний нарис. Київ: Дніпро, 1989. С. 47.

До 30-річчя незалежності України вчені НАПН України створили наукову аналітичну й прогностичну працю «Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні».

У виданні здійснено всебічний аналіз стану і розвитку національної освіти за 30-річний період незалежності України, визначено актуальні проблеми освітньої сфери, виявлено причини їх виникнення, запропо-

новано науково-обґрунтовані шляхи модернізації вітчизняної освіти в умовах глобалізації, європейської інтеграції, інноваційного розвитку та національної самоідентифікації. Видання здійснено за загально редакцією президента НАПН України Василя Кременя.

Тут подаємо уривок з Національної доповіді у скороченні¹.

Модернізація освіти в умовах сучасних викликів

Формування нових суспільних відносин разом із глобальними змінами зумовлювали і зумовлюють відповідні інновації в національній освіті.

Посилення ролі дошкільної та позашкільної освіти у формуванні людини, особливо раннього віку:

- створення оптимальних умов для раннього освітнього розвитку дитини від народження до трьох років;
- осучаснення змісту, забезпечення якості дошкільної та позашкільної освіти відповідно до сучасних запитів і потреб дітей та батьків;
- забезпечення доступної за місцем проживання дошкільної та позашкільної освіти;
- створення інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної та позашкільної освіти;
- підвищення соціального статусу педагогічних працівників закладів дошкільної та поза шкільної освіти.

Нинішній етап непростого становлення незалежної української держави потребує **підвищення ефективності національно-патріотичного, військово-патріотичного та громадянського виховання** в системі освіти:

- створення ефективного науково-методичного забезпечення національно-патріотичного, військово-патріотичного та громадянського виховання дітей та учнівської молоді, формування у них національно-культурної ідентичності;
- модернізація загальнодержавної освітньої системи військово-патріотичного виховання;
- упровадження в освітній процес інноваційних особистісно орієнтованих технологій національно-патріотичного виховання;
- здійснення науково-методичної підтримки, передовсім в позашкільній освіті, дитячих та молодіжних громадських організацій щодо формування громадянства-патріота.

Супутні явища цифровізації зумовлюють необхідність переорієнтації векторів виховного процесу, створення оптимальних технологій і дієвих механізмів виховання у цифровому просторі, осмислення трансформації принципів та змісту виховної діяльності, дослідження її ефективності. Це потребує розроблення Концепції виховання дітей та молоді у цифровому просторі.

На рівнях **повної загальної середньої (початкової, базової і профільної середньої)** освіти інноваційними є Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. та план заходів на 2017-2029 рр. з її запровадження, підтримані Урядом у 2016 році. Мета Концепції – проведення докорінної та системної реформи щодо нового змісту освіти, спрямованого на формування компетентностей XXI століття; формування нового шкільного вчителя, який володіє сучасними методиками викладання і здатний реалізувати педагогіку партнерства; створення нової системи контролю якості освіти та сучасної системи управління й адміністрування школами.

За законом школи поділено на початкові (1-4 класи), гімназії (5-9 класи), ліцеї (10-12 класи). Профільні ліцеї матимуть два спрямування – академічне та професійне. Ліцеї академічного спрямування передбачають подальше навчання у закладах вищої освіти (ЗВО).

Ліцеї професійного спрямування орієнтуються на ринок праці та професійну

підготовку до нього, опанування професії. Здобуття освіти професійного спрямування не обмежує право вчитися далі на інших рівнях, зокрема й у ЗВО. Після кожного з рівнів освіти (початкова – базова середня – профільна середня) проводиться державна підсумкова атестація, за результатами якої учнів зараховують на інший рівень.

Саме у сфері повної загальної середньої освіти найбільш гостро проявилася проблема інноваційної **цифровізації освіти**, що зумовлено кількома причинами.

По-перше, це стрімке становлення інформаційного суспільства, невідкладна потреба в опануванні цифрової компетентності, цифрових технологій, насамперед у закладах загальної середньої освіти.

По-друге, це виклики глобальних кризових явищ, зокрема пандемії COVID-19, які дистанціюють людей. Для України це також тимчасове відчуження територій та їх населення, яке потребує віддаленого навчання. Інноваційним має бути розвиток педагогічних технологій з урахуванням наявних досягнень у розвитку цифрової освіти і цифрової педагогіки.

По-третє, сучасні інформаційно-комунікаційні, цифрові технології дають змогу ефективно реалізувати особистісно орієнтоване навчання, інші завдання Нової української школи. Елементи дистанційного навчання мають бути введені у шкільну практику як обов'язкові на різних рівнях освіти. Особливого значення набувають процеси опосередкованої педагогічної взаємодії. Потребує посилення відповідальності педагогічних колективів за якість навчання учнів в умовах цифрового освітнього процесу.

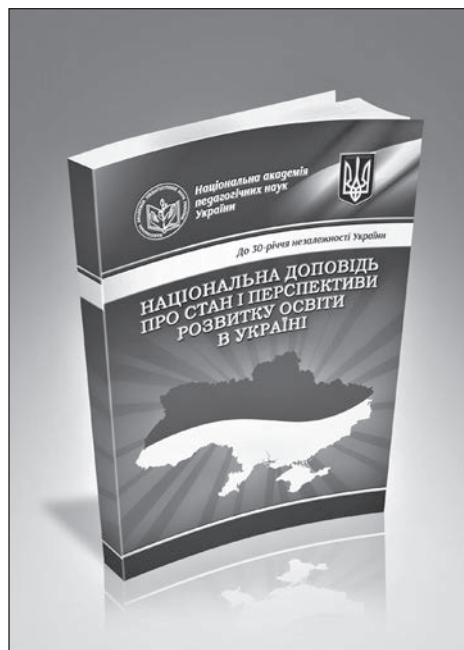
Загалом за роки незалежності вітчизняна система повної загальної середньої освіти пройшла складний шлях від становлення як самостійної національної освітньої ланки до розбудови цілісної соціальної інституції, що забезпечує невід'ємне право громадян на освіту. Цей шлях сповнений різномісними процесами як креативних інноваційних поступів (наприклад, упровадження у 2001 р. 12-річної української школи відповідно до світових тенденцій суспільного прогресу), так і прикрих відступів, як тимчасове скасування у 2010 р. 12-річного терміну здобуття повної загальної середньої освіти.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. розпочато інноваційний процес **стандартизації змісту загальної середньої освіти**, результатом якого стали затверджені Урядом державні стандарти початкової загальної освіти (1999 р.) та базової і повної загальної середньої освіти (2004 р.). Стандартизація освітнього змісту триває й донині. У 2018 р. затверджено третє покоління Державного стандарту початкової освіти, а у 2020 р. – Державного стандарту базової середньої освіти, які побудовані на концептуальних засадах Нової української школи. Нині розпочато роботу над стандартом профільної середньої освіти. Нові стандарти спрямовано на формування в учнів ключових компетентностей ХХІ ст., зокрема тих, що містяться в рекомендаціях Європейського Союзу 2018 р., ґрунтуються на особистісно орієнтованому, діяльнісному і компетентнісному підходах до навчання, що відповідає європейським і світовим трендам розвитку освіти.

На нинішньому, новому, етапі реформування загальної середньої освіти відбувається її методологічна перебудова як соціального інституту, що забезпечує становлення людини нової формації – креа-

тивної особистості, здатної до життєдіяльності в умовах інноваційного суспільства, інноваційного типу прогресу. Водночас така інноваційна методологічна перебудова викликала низку різнопланових навчальних проблем, серед яких слід назвати такі:

- забезпечення доступу до якісної освіти незалежно від місця проживання (місто, село), економічного стану родини (підтримка дітей економічно незахищених родин);
- розширення вікових меж обов'язкової освіти у бік дошкільної освіти (на 1 рік) зі збереженням 12-річної тривалості здобуття повної загальної середньої освіти. Адже, як показали результати PISA-2018, діти, які відвідували дошкільні заклади освіти, мають вищі досягнення;



- оптимізація мережі закладів загальної середньої освіти, зокрема створення відокремлених багатопрофільних і однопрофільних ліцеїв у комплексі з гімназіями, зокрема наукових для обдарованих учнів, які спроможні забезпечити високу якість підготовки здобувачів освіти;
- підготовка педагогічних працівників у класичних університетах, особливо тих, хто працюватиме в академічних ліцеях;
- цифровізація навчального середовища, розроблення електронних освітніх ресурсів, забезпечення дітей засобами для дистанційного навчання, доступність Інтернету, особливо в сільській місцевості;
- створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- навчання дітей національних меншин і корінних народів, зокрема українською мовою, вивчення рідної мови, підготовка і випуск відповідної навчальної літератури.

Інноваційний розвиток **професійної (професійно-технічної) освіти** в сучасних умовах насамперед спрямований на модернізацію законодавчого забезпечення таких аспектів її діяльності: удосконалення структурної і мережної організації з метою укрупнення закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), розширення їх профілю й упровадження багаторівневої підготовки в них; підвищення ефективності управління й фінансування; стандартизації освітнього змісту на основі компетентнісного підходу та врахування динамічних змін на ринку праці; упровадження державно-приватного партнерства; розвиток у здобувачів циф-

рової, підприємницької, кар'єрної та інших компетентностей постіндустріального суспільства; розроблення та застосування нових форм (дуальна, дистанційна, змішана) і відповідних методів організації освітнього процесу; підвищення іміджу професійної освіти.

Складні високоукладні технології спонукають до створення інтегрованих професій для різних економічних секторів, що потребують нових фахових компетентностей працівників і відповідної здатності ЗП(ПТ)О їх оперативного забезпечувати.

У 2019 р. відбулось інноваційне виокремлення **фахової передвищої освіти** зі сфери вищої освіти. Ця модернізація структури освіти пов'язана з потребою заповнення прогалини між робітничими кваліфікаціями і кваліфікаціями вищої освіти проміжними професійними кваліфікаціями, затребуваними сучасним виробництвом.

Модернізація вітчизняної **вищої освіти** у добу незалежності країни спрямовувалася на перетворення цієї освітньої ланки на рушійну силу суспільства, здатну забезпечити його випереджальний стійкий розвиток та інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах в умовах розбудови суспільства знань та інформаційного суспільства.

Прогресивними інноваційними змінами в українській вищій освіті за час незалежності є:

- кардинальне оновлення освітнього законодавства і нормативно-правової бази вищої освіти з метою її гармонізації з Європейським простором вищої освіти;
- інтеграція національної системи вищої освіти до Європейського простору вищої освіти, реалізація заходів щодо забезпечення якості відповідно до Європейських стандартів і рекомендацій та проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі», а також на виконання 4-ї Глобальної цілі сталого розвитку «Якісна освіта», утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;
- стандартизація вищої освіти на компетентнісній основі, демократизація, автономізація, інтернаціоналізація діяльності закладів вищої освіти, зростання суб'єктності студентів;
- упровадження нового механізму розподілу витрат державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності.

Перспективи модернізації вищої освіти в умовах інноваційного прогресу суспільства та становлення інформаційної цивілізації полягають у перетворенні вищої освіти на ключовий фактор досягнення Україною Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р., а університетів – на глобально конкурентоспроможні інституції.

Подальша модернізація структури та змісту вищої освіти у контексті її емісійної тріади «освіта – дослідження – інновації» потребує:

- оптимізація мережі закладів вищої освіти шляхом їх укрупнення, консолідації і концентрації ресурсів у них та вдосконалення національного університетського рейтингування, розвиток інших механізмів оцінювання конкурентоспроможності освітньої якості, зрештою, створення університетів світового класу;
- забезпечення відповідності змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни;

¹ З монографією можна ознайомитися за посиланням Електронної бібліотеки НАПН України <https://lib.iitta.gov.ua/726223/>

- посилення наукоємності освітнього змісту шляхом розвитку навчання, базованого на дослідженнях, зростання його зв'язку з потребами практики і спрямованості на створення та впровадження інновацій в системі «освіта – наука – бізнес»;

- оновлення освітніх програм на засадах посилення їх міждисциплінарності та випереджальності, відповідності потребам споживачів освітніх послуг; підвищення актуальності, доступності та гнучкості освітнього контенту;

- створення умов для реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу науково-педагогічних працівників;

- створення індустрії інноваційних цифрових технологій та засобів навчання;

- розширення мережі центрів колективного користування науковим обладнанням університетів.

Важливою освітньою інновацією є модернізація завершальної освітньої ланки – **освіти дорослих як складової освіти впродовж життя**. Ефективність цієї ланки освіти дедалі помітніше впливає на інноваційний розвиток держави на трьох рівнях: індивідуальному, інституційному та суспільства загалом. Індивідуальний рівень уособлює сукупність позитивних змін, серед яких поліпшення здоров'я та відчуття благополуччя, зростання задоволеності працею, розширення можливостей працевлаштування й достойної оплати праці, кар'єрного зростання, самореалізації. На рівні інституції (підприємства, установи, організації) відбувається підвищення продуктивності праці, посилення відповідальності працівників за результати діяльності, підвищення адаптованості та креативності щодо інновацій на виробництві, покращення соціально-психологічного клімату у фірмах, компаніях, організаціях. На рівні суспільства – розширюються вікові межі трудової діяльності, економічна активність населення, його добробут, зростає економіка, прогресує суспільство в цілому.

З-поміж іншого інноваційна освіта дорослих сприяє подоланню інформаційної нерівності у суспільстві, задовольняючи потреби формування комп'ютерної, інформаційної, цифрової грамотності населення впродовж життя.

Серед важливих інновацій – розроблення психологічних механізмів формування суб'єктності дорослих та інших категорій населення у віртуальному просторі, зокрема у соціалі. Інноваційними є концептуальні засади проектування та психологічного аналізу функціонування інтернет-ресурсів, спрямованих на розвиток інтелекту і суб'єктності особи, а також проектування з цією метою віртуальних просторів, зокрема освітніх.

Дієвим шляхом формування конкурентоспроможної й успішної особистості, починаючи зі школи, є визначення структури професійної готовності людини до вимог сучасного та майбутнього інформаційного суспільства. Зокрема виокремлено перелік особистісно-професійних якостей, які мають активно формуватися в учнів під час шкільного навчання, аби в подальшому сприяти їх ефективній професійній підготовці та успішній соціально-професійній інтеграції в інформаційне суспільство. Створено також систему інноваційних методик діагностики мотивації до навчання в умовах сучасного інформаційного суспільства та побудовано модель технології активізації творчого мислення студентів.

Розроблено ряд дистанційних навчальних курсів для інтелектуально-творчого розвитку, формування комунікаційної компетентності і вирішення конфліктів, розвитку суб'єктності та проектного мислення усіх учасників освітнього процесу.

Отже, безперервна модернізація освіти в умовах викликів інноваційного суспільства і відповідного становлення інформаційної цивілізації є закономірною і такою, що забезпечує стійкий людський розвиток.



Нелля НИЧКАЛО, академік-секретар відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України

24 липня 1991 р. спільною постановою Міністерства народної освіти УРСР, Міністерства праці УРСР та Президії Академії наук УРСР № 7/52/59 було затверджено «Концепцію розвитку професійної освіти України», що відповідала розвитку суспільства на той час і визначала стратегічні напрями розвитку професійної освіти. Це був принципово новий науковий прогностичний документ, розроблений науковцями відділу профтехосвіти НДІ педагогіки. Цією Концепцією визначалися шляхи науково-методичного забезпечення розвитку системи професійної освіти, обґрунтовувалася доцільність створення в Україні науково-дослідного Інституту професійно-технічної освіти. Боротьба за реалізацію цієї концепції була багатолітньою, гострою і не завжди результативною.

Ключова проблема сьогодні – державна освітня політика з підготовки сучасного виробничого персоналу. Треба визнати, що в Україні її обґрунтовано на високому теоретико-методологічному рівні з урахуванням світових тенденцій. Не можна забути, як у перші роки незалежності науковці, практичні працівники десятки разів зустрічалися і як гостро дискутували, «відпрацьовували» – буквально «шліфували», кожне положення Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), затвердженої у 1993 р. Кабінетом Міністрів України, як обговорювали у залі засідань колегії Міністерства освіти і науки України й у конференц-залі президії НАПН України Національну доктрину розвитку освіти, затверджену Указом Президента України 17 квітня 2002 р. Нам не соромно за кожне слово і кожний рядок цих документів великої державної ваги. Наприклад, концептуальний блок щодо розвитку професійної освіти виписано так: «*Рівний доступ до здобуття освіти забезпечується шляхом: у професійно-технічній освіті: надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладах; розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; поєднання професійно-технічної та повної загальної середньої освіти, забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії; створення умов для надання професійно-технічними навчальними закладами освітніх та інших послуг населенню, зокрема здобуття або підвищення робітничої кваліфікації, а також перепідготовки незайнятого населення; розвитку співпраці з підприємствами, установами, організаціями-замовниками підготовки кадрів, державною службою зайнятості; участі роботодавців у забезпеченні функціонування та розвитку професійно-технічної освіти; оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інформаційних технологій».*

На той час це була велика перемога. Та радість у профтехосвітян тривала не довго. Чому? Не секрет, що в умовах постійного політичного тиску багатьох «політичних симпатиків» нашо-

Профтехосвіта незалежної України: вектори розвитку

Цьогорічна ювілейна дата в історії нашої держави зумовлює об'єктивну потребу проаналізувати стан справ, здійснити правдиву діагностику, визнати помилки й мати мужність назвати їх причини. Вважаємо, що без цього неможливо рухатися вперед у нових умовах виборювання й утвердження української державності.

Викладемо окремі наші роздуми на основі багатолітньої особистої участі у непростих процесах реформування профтехосвіти разом зі своїми учнями, які формувалися як дослідники під час роботи в закладах профтехосвіти різних типів й зростали до відомих вчених.

го північного сусіда досить складно було реалізувати українську державну освітню політику щодо підготовки кваліфікованих робітників. Хоча жодних виправдань за допущені помилки тут навіть не може бути.

Тривалий час панувала непослідовність і безвідповідальність за виконання багатьох державних програм, що мали спрямовуватись на вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників у закладах профтехосвіти. Ці програми дуже ретельно розроблялись з участю відповідних міністерств і відомств, науковців, представників різних економічних секторів і громадських організацій. Вони красиво презентувалися й широко висвітлювалися у ЗМІ. А потім все відбувалося, як завжди: грошей на їх виконання у бюджеті, як правило, не знаходилося.

Варто замислитись над тим, чому у високорозвинених країнах світу, на досвід яких ми так охоче посилаємося, також міняються президенти, уряди, правлячі партії, міністри, високі посадовці, а державний курс на підготовку людського капіталу, на високі інвестиції в його розвиток не послаблюється, а навпаки – розширюється і зміцнюється.

Не можна закривати очі на дуже серйозні помилки у реалізації державної політики в нашій країні щодо профтехосвіти. Домінує постійне прагнення здешевити підготовку кваліфікованого робітника, хоча в розвинених країнах зарубіжжя тенденція протилежна.

Нічим іншим, крім відсутності політичної волі, не можна пояснити те, що чимало нормативно-правових документів щодо підготовки кваліфікованих робітників у нашій державі побудовано на основі ще радянського ЄКТС (Єдиного тарифно-кваліфікаційного справочника). В результаті і Класифікатор професій, і Довідник кваліфікаційних характеристик містять застарілі та віджили професії, а також їх характеристики. Отже, в Україні й далі «живе» застаріла тарифно-розрядна система, що не узгоджується з компетентнісним підходом (з почасовою оплатою, як у зарубіжних країнах). Це спричиняє суперечності у розробленні творчими групами державних стандартів робітничих професій на основі компетентнісного підходу. Їх розробники змушені «на око» прив'язувати до розрядів компетентності, котрими має оволодіти здобувач професійної освіти. Хоча усім, причетним до цієї справи добре відомо, що ніде в світі не готують фахівців за «радянськими розрядами».

Ці та інші помилки спричинені некомпетентністю, безвідповідальністю і байдужістю. Хибність і зло від такого підходу наочно виявилися в грудні 2015 р., коли заклади профтехосвіти бездумно було скинуто на фінансування з місцевих бюджетів...

Досить тривожна негативна тенденція – «вимивання молодого покоління» з рідної землі. Один із каналів цього процесу, що постійно зростає, – заклади профтехосвіти. Після закінчення другого, а в останні роки й першого навчального року в ЗП(ПТ)О, наших дітей запрошують на гарних умовах до навчання у Польщі, Чехії, Словаччині, а також Естонії, Латвії, Литві й інших країн. Стипендія, харчування, сучасні гуртожитки, гарантоване стажування і працевлаштування за здобутою професією – усе це приваблює в умовах наших невеселих реалій... Скільки таких дітей виїхало на навчання в інші країни за останні роки? Чи є статистика? Це золотий фонд нашої держави, наш людський капітал, у формування якого треба інвестувати. Якщо цього не буде робити Україна, то ці діти стануть людським капіталом інших держав! Перший

віце-прем'єр-міністр України – Міністр економіки України О. Любченко зазначив: «Без людини немає незалежності держави... 30-річчя Незалежності України – це вік молодої, активної, працездатної людини, що визначається у цьому житті. 30-40 років – це середній вік нашого заробітчанина, який також визначився і, на жаль, не на користь України. За експертними оцінками, від 2 до 3 млн стабільно щороку». Міністр розвитку громад та територій України О. Чернишов наголошує: «Сьогодні, за даними статистики, близько 3 млн українців працюють за кордоном. Це і Португалія, і Польща, і Чехія».

На наше переконання, державна політика щодо формування і розвитку людського капіталу – це не красиві гасла й цитування різних міжнародних документів. Як кажуть у народі, на цьому далеко не поїдеш. Цілеспрямована й послідовна діяльність на всіх рівнях органів державної влади та управління має будуватися на основі наукових підходів, з урахуванням прогнозів (не лише на близьку перспективу, а й на середню і довгострокову) з постійними інвестиціями в кожну категорію учнівської, студентської молоді і дорослого населення.

Вкрай необхідно на державному рівні визнати серйозну помилку, що полягає в грубому, волюнтаристському порушенні визнаного на світовому рівні співвідношення кількості молоді, яка після здобуття повної загальної середньої освіти має продовжувати навчання на академічному та професійному напрямках. У високорозвинених країнах це співвідношення є таким: 20-25% випускників шкіл продовжують навчання на університетському напрямі; 75-80% – на професійному напрямі.

Ринок праці – це надзвичайно складне явище в цивілізаційному розвитку людства. Й не лише явище економічне й фінансове. Головним творцем ринку праці є людина. Вона створює його впродовж життя; вдосконалює його, розвиваючись професійно й духовно; народжує нові інструменти і технології, що стимулюють розвиток науки, культури й освіти. Кожну особистість треба розумно готувати до самостійної трудової діяльності. Це потребує реальних інвестицій, завдяки яким вона зростатиме й ставатиме людським капіталом.

Десятиліттями гратися в kota і мишу з ринком праці – небезпечно. І наслідок цього – неминучі втрати людського, соціального та інтелектуального капіталу.

Лауреати Нобелівської премії Т. Шульц і Г. Беккер основою розвитку людського капіталу вважали інвестиції в освіту, ефективність яких, за розрахунками останнього, становить 12-14 % річного прибутку.

На жаль, упродовж трьох десятиліть простежується «хронічна хвороба» у нашій профтехосвіті. Її формула досить проста: визначається мета, концептуально обґрунтовуються, розробляються необхідні нормативно-правові документи, впродовж тривалого часу здійснюється успішне впровадження, досягаються суттєві результати. Здавалося б, все добре. Та ні! Приходять нові державні службовці різних управлінських рівнів, і починають ініціювати нові хвилі реформування, щоправда не завжди кваліфіковано й без належного наукового обґрунтування.

Нарешті нині завдяки співпраці МОН України і НАПН України, підтримці Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, постійній взаємодії з НАН України, іншими міністерствами і відомствами в нашій державі зроблено досить багато доброго й необхідного для розвитку системи професійної освіти в нових соціально-економічних умовах.

«Хотів бути вчителем початкових класів»

Справжній син України – талановитий, розумний, інтелігентний, винятково працездатний, цілеспрямований, успішний і щедрий – таким ми знаємо *Миколу Вашуленку*, академіка НАПН України, доктора педагогічних наук, професора, засновника напряму навчання грамоти в дидактиці й методиці національної педагогіки періоду незалежності нашої країни. З цією унікальною особистістю наше інтерв'ю для читачів «Освіти і суспільства».

— Шановний Миколо Самійловичу! Передусім дозволяю привітати Вас із ювілейним днем народження й побажати Вам такої ж натхненної творчої праці, неперевершеного захоплення життям, які Вас вирізняють вже довгі роки. Найцікавіше запитання: Ви – надзвичайно заслужений вчений, і будь-який ушлюблений університет України мав би за честь назвати Вас своїм професором. Чому Ви обрали для викладацької діяльності саме Глухівський педагогічний?

— Безумовно, я мав можливість запропонувати свою кандидатуру для роботи в іншому педагогічному закладі, але обрав Глухівський. Та тому, що я його закінчив у 1961 році. Це був один із п'яти навчальних закладів України, у яких у 1956 році було розпочато підготовку вчителів початкових класів з вищою освітою. Він є одним із найстаріших педагогічних навчальних закладів України. І чому я, випускник Микулицької середньої школи у Боряднянському районі на Київщині, поїхав у невідоме мені місто, що стоїть за вісім кілометрів від українсько-російського кордону в Сумській області? Та тому, що я змалечку, коли став із власної волі у шість років першокласником, уже хотів бути учителем початкових класів. Навчаючись у третьому класі у поєднанні з першим класом, я за спогадами нашої першої вчительки *Сироти Євгенії Хомівни* уже після виконання своїх завдань на уроці сідав до одного з першокласників і навчав його читати за букварем.

А дізнався я про Глухівський педагогічний інститут у десятому класі на зустрічі з випускниками нашої школи від *Чорновал Світлани Йосипівни*, студентки першого курсу. Так я став глухівчанином на все своє життя. Навчання в інституті було серйозним. Окремим студентів за низькі знання з мов, української і російської, виключали з інституту. Тому моя землячка *Світлана* попереджала мене: «Будеш у нас навчатися, якщо на зимовій сесії отримаєш з мов хоча б трійку. Тому дуже старайся!»

Перший екзамен був з російської мови. Викладач *Йосип Михайлович Казназдей* оцінив мою відповідь на «відмінно». Та ще й, мабуть, тому, що диктант перед екзаменом я написав на четвірку. А за диктант з української мови, яку читала *Гафія Михайлівна Мукан*, я здобув оцінку «три». Пам'ятаю кілька додаткових запитань від викладачки, пам'ятаю вправу з якогось збірника, яку я впевнено виконав. А після того, як *Гафія Михайлівна* розгорнула мою заліковку і сказала: «Та у Вас і з російської мови «відмінно»! І поставила мені за екзамен з української мови також «відмінно». Я полюбив наш Інститут, полюбив красиве історичне місто Глухів, як свою другу Батьківщину. Я завжди пишався тим, що Глухівський педінститут (нині уже Національний університет) – це моя «alma mater».

— Скажіть, будь ласка, що вирізняло тодішнє студентство, і що особливе є притаманним нинішньому? Що об'єднує, на Ваш погляд, різні покоління нині?

— Справді, покоління стали різними. Але й тоді, і зараз є студенти, які по-різному ставляться до обраної спеціальності. Своїх студентів я переконую у доброму виборі майбутньої спеціальності таким чином: «Ви хочете стати хорошими вчителями початкових класів, і це бажання по-



хвальне. Учнями початкових класів стають найменші представники нинішніх родин. Дуже часто це первістки молодих сімей. Тільки уявіть, як їхні батьки і старші члени родини хочуть, аби діти стали успішними школярами, щоб їх навчали досвідчені вчителі. Якщо це стосується сільської школи, де всіх першокласників села навчає один учитель, то тут у батьків і в інших членів родини вибору немає. Зважте на це! Учитель початкових класів порівняно з іншим учителем у школі є вчителем-поліпредметником. Йому доводиться навчати своїх учнів не тільки мови, математики, природознавства, а й музики і співів, малювання, трудового навчання, фізичної культури. І така унікальна спеціальність вас має приваблювати».

— Ви – маститий автор підручників, академік підручникотворення. Мабуть, вже тільки Ви пам'ятаєте, скільки перевидань мали Ваші підручники... Можете оцінити, який шлях пройшов український підручник з моменту ухвалення рішення про створення оригінальних вітчизняних підручників. Як на мене, це рішення і процес, який за цим слідував, працював на незалежність держави. Чи було тоді усвідомлення цього?

— Питання нових підручників для Нової української школи дуже непросте. Складність його зумовлена тими історичними і сучасними мовленнєвими поглядами, що маємо на цей час. Усі зміни, які здійснюються нині в нашому підручникотворенні, розпочалися з Букваря. Настало п'яте десятиріччя, як в Україні діє новий національний Буквар. Його створення розпочато *Надією Федорівною Скрипченко* спільно зі мною на початку 70-х років минулого сторіччя. Вагомою причиною цього була підготовка початкових класів до переходу на навчання дітей у школі із шести років. Виданий у 1978 році експериментальний буквар відразу привернув увагу педагогів і батьківської громадськості до цього процесу. А сьогодні, через 40 років, нові видання українського Букваря *Миколи Вашуленки* і *Оксани Вашуленки*, яке видає Видавничий дім «Освіта», одержали безумовну підтримку і схвалення педагогічної громадськості.

— Стосовно підручників у двох частинах – з української мови і літературного читання, то нині вони видаються кількома видавництвами. Наші підручники для 2 і 3 класів мають тираж майже 100 тис. примірників. Вони створюються мною і моїми колишніми дисертантами, доцентами – Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка *Надією Адамівною Васильківською* і Київського університету імені Бориса Грінченка

Лярів. І вважаю, що друга, філологічна, освіта стала для мене потужним додатковим комплексом у цьому процесі. Курс сучасної української мови у той час розпочинала читати в педінституті молода викладачка *Недбайло* (нині *Мацько*) *Любов Іванівна*. Виконувала вона це з величезним завзяттям, із любов'ю до свого предмету, передаючи цю любов і нам, тим, хто одержував другу освіту. І в роки, коли ми Любов'ю Іванівною стали членами Педагогічної Академії, вона пригадувала, як у процесі синтаксичного аналізу речень я просив: «Дайте мені для аналізу речення, яке важко розібрати, з ускладненими синтаксичними сполученнями у його



Світланою Григорівною Дубовик. Автором підручника із літературного читання є *Оксана Вікторівна Вашуленко*, науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України.

— Які, на Ваш погляд, риси, притаманні кращим українським підручникам, мають в них зберігатися, не зважаючи на «цивілізаційні вітри» – електронні підручники, освітні електронні платформи, SMART-комплекс тощо?

— Підручники для Нової української школи мають відображати сучасні вимоги до навчання й розвитку дітей, бути бажаними для роботи на уроці, зацікавлювати учнів новим мовним і мовленнєвим матеріалом, виховувати у школярів безумовний інтерес до вивчаного й усвідомлення важливості його для майбутнього життя і діяльності. А забезпечити це можуть тільки фахові особистості – автори, які створюють для цього відповідну навчальну програму, знають, у який спосіб можна її якомога повніше реалізувати. Що стосується електронних підручників, освітніх електронних платформ, SMART-комплексів та іншого, то вони повинні надавати можливість у навчальному процесі відігравати не *основу*, а *суто допоміжну* роль.

— Пам'ятаю, що Ви свого часу не зупинилися на педагогічній освіті інституту, пізніше опанували філологічну освіту в Університеті. Чи можете Ви сказати, що освіта впродовж життя – це Ваш шлях?

— Що стосується освіти в житті людини, у моему особистому житті, то я справді вважаю, що вона повинна мати місце в повсякденній навчальній діяльності протягом усього життя. Але у процесі своєї педагогічної діяльності я зовсім не відмежовувався від педагогіки, а вступив саме до педагогічного інституту на філологічний факультет. І пов'язано було це з бажанням узяти участь у перебудові *початкової мовної освіти* й органічно поєднати її з *мовленнєвою* діяльністю молодших шко-

загальній конструкції». Для мене така аналітична діяльність була цікавою.

— А тепер, прошу, представте Вашу наукову школу, в якій Ви – учитель і коуч.

— Про мою наукову школу можу сказати, що вона нині, у мій ювілейний рік, визначається такими цифрами, які я з великим задоволенням усвідомлюю. Маю тепер на добрий спогад про свою наукову діяльність 5 докторів педагогічних наук і 40 кандидатів педагогічних наук, в основному з методики навчання української мови. Підготовлені за моєю участю доктори – це відомі в Україні фахівці з української лінгводидактики: *Омельчук Сергій Аркадійович*, *Бадер Валентина Іванівна*, *Грона Наталія Вікторівна*, *Сіранчук Наталія Миколаївна*, *Гудзик Ірина Пилипівна*.

Цікаво зазначити, що із 40 кандидатів педагогічних наук 8 є викладачами Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Від моєї роботи з кожним із них, від її результативності я одержував справжнє наукове задоволення.

— Шановний Миколо Самійловичу! На Ваших очах вибудовувалася Національна академія педагогічних наук України, дійсним членом якої Ви є, Ви особисто доклали значних зусиль до її становлення на посаді головного ученого секретаря Академії. Значте, будь ласка, Вашу думку про необхідність існування галузевих наукових академій.

— Питання щодо потреби функціонування різних галузевих наукових академій, їхньої загальної для держави кількості – це проблема українського Уряду. А те, що стосується Національної академії педагогічних наук України, без будь-якого сумніву є позитивним і для освіти, і для науки, і для нашого державотворення взагалі. Я справді віддав 7 років у своїй роботі на посаді головного вченого секретаря: два роки працював з Миколою Федоровичем Яр-

маченком і п'ять із Кременем Василем Григоровичем. У бесіді з ним я переконався, що коли я міцно розпочав свою діяльність із перебудови початкової мовної освіти, коли я міцно взявся за українське підручникотворення як для учнів, так і для майбутніх учителів початкових класів, то поєднувати цю діяльність із роботою в АПН України надзвичайно складно.

— Знаю, що Ви як багатогранна особистість захоплюєтеся не лише професійною діяльністю. Розкажіть кілька слів про Вашу сім'ю, будь ласка. Скільки показовими громадянами з роду Миколи Вашуленка вже може пишатися українське суспільство?

— Сім'я моя, і маленька, яка складається з нас із дружиною і двома уже дорослими синами, є по суті педагогічною. А її педагогічний складник значно зріс, коли у неї влилася діяльність двох невісток – старшої *Оксани Вікторівни*, учительки початкових класів, і молодшої *Ольги Петрівни*, учительки математики. Моя дружина *Валентина Федорівна*, з якою ми закінчили у 1961 році Глухівський педінститут, усі роки віддала роботі учителя початкових класів. І ставилася до цього батьки учнів, яких вона навчала, як до великої соціальної винагороди. А про наші нові підручники з української мови і літературного читання вона із ширим захопленням говорить, що хотіла б за ними також іще навчати учнів початкових класів. Невістки досі працюють – старша в Інституті педагогіки НАПН України, а молодша у науковому відділі НАПН України. Чотири славні внучки, усі мають вищу освіту, працюють. Три з них уже одружені, а четверта, працюючи на державній роботі, відчула, що треба одержати другу, економічну, освіту. Найстарша внучка *Юлія* подарувала нашій родині першу правничку, і ми, прабабуся *Валя* і прадідусь *Коля* вже півтора року перебуваємо в повному захопленні – від її щоденного розвитку і різного виду і характеру дитячої діяльності.

— На завершення – традиційне запитання нашого видання до ювілярів, яке формуємо у формі тези: «Ювілей – час окреслення нових проєктів». Які Ваші задуми на найближчу перспективу?

— Те, що «ювілей – це час окреслення нових проєктів» є правдою. Але ці проєкти значною мірою залежать від віку ювіляра. Мені, наприклад, у 50 років хотілося здобути філологічну освіту, у 60 років хотілося, щоб Буквар, до створення якого доклав стільки зусиль, став своєрідною основою нових підручників з рідної мови і літературного читання. У 70 років уже хотів побачити завершене окреслення нового зразка мовно-літературної початкової освіти в державі. А нині хочу ще побачити результати своєї багаторічної праці. Тож хочу, щоб Бог допоміг мені в цьому, подарувавши ЗДОРОВ'Я ще на наступний десяток років.

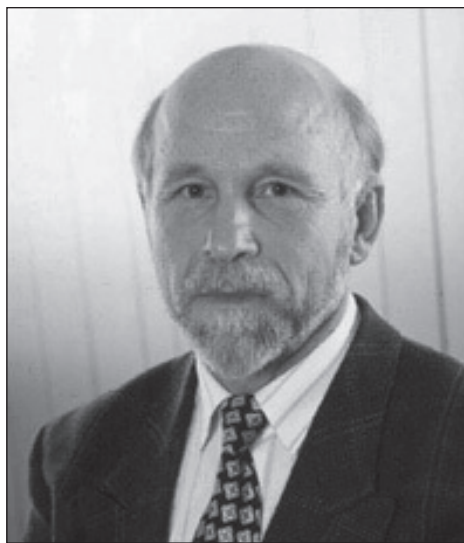
— Широ Вам дякую, шановний Миколо Самійловичу! Вдячна долі, що свого часу мала можливість співпрацювати з Вами, вчитися у Вас! Найкращі Вам побажання й – до нових ювілеїв!

Лідія ТКАЧЕНКО,
«ОіС»

На фото:

Підписаний та Х Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський і сучасність: особистість учителя», смт Павлиш, 2003 рік

Засідання Президії АПН України, вченої ради Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди й учасників VIII Міжнародної конференції «Освіта – доля нації», м. Харків, 2007 рік



Микола ВАШУЛЕНКО,
професор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка,
доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

Виходячи з принципу змістового узагальнення, нові програми з української мови для 2-4 класів побудовано з безпосередньо взаємопов'язаних розділів: «Мова і мовлення», «Текст», «Речення», «Слово. Значення слова. Частина мови», «Правопис». Такий підхід до структурування шкільного мовного курсу значною мірою забезпечує його функціональність – оскільки мовні одиниці нижчого рівня функціонують у структурі одиниць вищого рівня.

Перед початковою мовною освітою стоїть проблема забезпечити насамперед усвідомлення учнями комунікативної функції мови. А тому більшість мовленнєвих і мовних завдань у підручниках має пропонуватися саме з метою комунікації (спілкування). Сюди належать і створення мовленнєвих ситуацій для побудови учнями коротких монологічних і діалогічних висловлювань, і розвиток мотивації до таких висловлювань, орієнтування їх на слухача або читача, і вироблення вмінь накопичувати для цього мовний матеріал, і робота над удосконаленням власних текстів.

В основу нових підручників з української мови для початкових класів покладено педагогічну технологію, що ґрунтується на зв'язному тексті. Текстова основа у вивченні як мовної теорії, так і виробленні мовленнєвих знань і вмінь, потребує посиленої уваги до формування в учнів компетентісно орієнтованих умінь: *слухати і розуміти; сприймати інформацію; сортувати її; виділяти головне й утримувати його в пам'яті, орієнтуватися на логіко-сміслові частини під час його відтворення і виконання мовно-мовленнєвих завдань.*

Важливою дидактичною ознакою і вимогою нових програм з мови є та, що закладені в них теоретичні відомості та мовленнєво-мовні правила розраховано не стільки на запам'ятовування, скільки на практичне засвоєння й активне використання на уроках та в позанавчальних ситуаціях.

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ НАСТАНОВ У ПІДРУЧНИКАХ

Дібраний текст вправи для підручника з української мови повинен дати вчителю можливість організувати роботу над ним в аспекті всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності: учні сприймають текст на слух і в процесі бесіди засвідчують його розуміння, читають, відпрацьовуючи необхідні якості читання, відтворюють його зміст уголос, співвідносять відтворене з авторським оригіналом, уточнюють, здійснюють само- або взаємооцінку, за потреби записують його повністю або частково. Отже, відбувається активна соціалізація школярів, яким у процесі шкільного навчання доводиться брати участь у таких видах і формах мовленнєвої діяльності, з якими їм знадобиться зіткнутися у процесі дорослішання і соціалізації. Відповідно до виучуваної мовної теми учитель на основі цього тексту має можливість запропонувати учням цілий комплекс завдань, метою

Мова і мовлення у початковій школі

Учитель початкових класів має допомогти школярам усвідомити, що вони мають говорити і писати зрозуміло для інших, що існують спеціальні правила (норми), яких необхідно дотримуватись. А тому традиційних знань з фонетики і граматики недостатньо, щоб повноцінно користуватися мовою як засобом спілкування. Для цього треба знати і застосовувати в мовленні ще й найважливіші соціальні, ситуативні та контекстуальні правила і зважати на них у навчанні української мови і мовлення.

яких є спостереження і виявлення функціональної ролі тієї чи іншої мовної одиниці, її лексичної чи граматичної категорії в тексті, у структурі висловлювання.

У нових підручниках посилено їхню інструментальну роль. Методичний апарат, формулювання в ньому навчальних завдань до вправ спрямовані передусім на самого школяра, оскільки вони мають бути доступними передусім для учнівського сприйняття. Крім цього, набагато чіткіше розмежовано ті теоретичні відомості, які молодші школярі повинні глибоко засвоїти, і ті, котрі подаються лише з пропедевтичною метою, для загального ознайомлення та вивчення практичним шляхом. З цієї метою на сторінках підручників ми подаємо для учнів (так само і для вчителів) різні словесні орієнтири: «Візьми до уваги!», «Пам'ятай!», «Пригадай!», «Виконуй так!», «Попрацюйте разом!», «Попрацюйте в парах!», «Попрацюйте в групах!», «Міркую так!», «Звір свої міркування з правилом» та інші. За такого підходу учень на уроці не залишається пасивним слухачем і мовчазним виконавцем пропонує письмових вправ, а виступає в ролі активного співрозмовника, доповідача, коментатора, учасника діалогу і полілогу. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості освіти.

Виходячи з принципу змістового узагальнення, нові програми з української мови для 2-4 класів побудовано з безпосередньо взаємопов'язаних розділів: «Мова і мовлення», «Текст», «Речення», «Слово. Значення слова. Частина мови», «Правопис». Такий підхід до структурування шкільного мовного курсу значною мірою забезпечує його функціональність – оскільки мовні одиниці нижчого рівня функціонують у структурі одиниць вищого рівня. Виняток становить нова програма для 2 класу, у якій, за пропозиціями частини вчителів, структурування загального змісту розпочато після навчання грамоти в 1 класі з розділу «Звуки і букви». А вже наступні закладені в програмі розділи можуть структуруватися по-різному. Ми, дотримуючись у цьому відомого в педагогічній психології принципу змістового узагальнення. Цей принцип, визначений В.В. Давидовим, полягає в тому, що «засвоєння знань загальної абстрактного характеру передусім ознайомленню з більш частковими і конкретними знаннями – останні мають бути виведені з перших як зі своєї основи». Тому подаємо зазначені в програмі наступні після «Звуки і букви» розділи в такій послідовності: «Мова і мовлення», «Текст», «Речення», «Слово», «Правопис».

ГОЛОВНЕ У ВИВЧЕННІ МОВИ

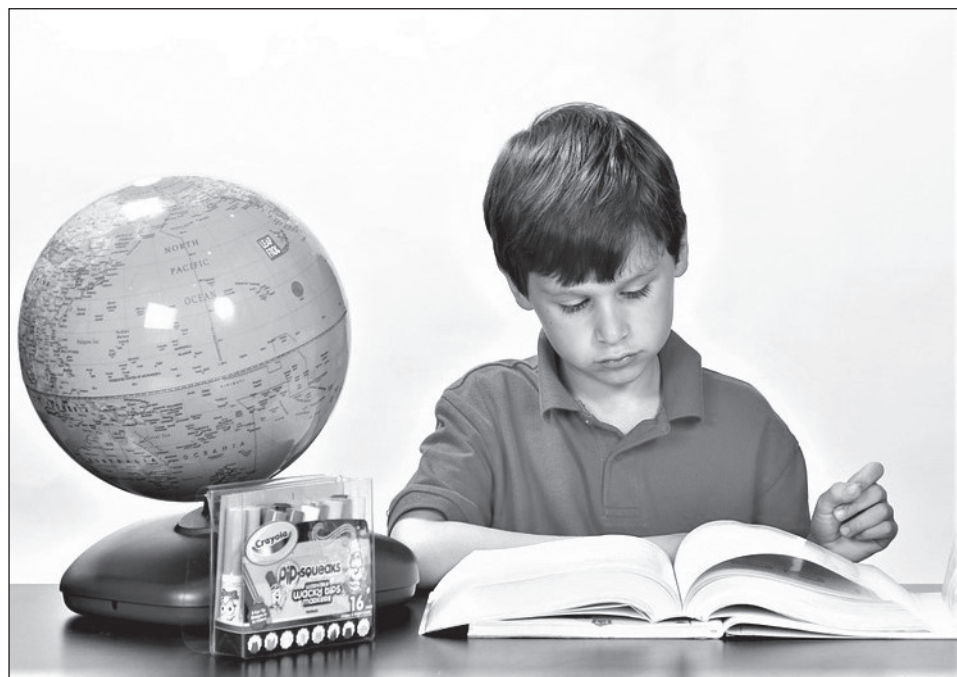
Перед початковою мовною освітою стоїть проблема забезпечити насамперед усвідомлення учнями комунікативної функції мови. А тому більшість мовленнєвих і мовних завдань у підручниках має пропонуватися саме з метою комунікації (спілкування). Сюди належать і створення мовленнєвих ситуацій для побудови учнями коротких монологічних і діалогічних висловлювань, і розвиток мотивації до таких висловлювань, орієнтування їх на слухача або читача, і вироблення вмінь накопичувати для цього мовний матеріал, і робота над удосконаленням власних висловлювань. З цієї метою періодично підручники пропонуватимуть учням здійснити «Хвилинку спілкування» на теми, близькі й зрозумілі і, крім того, життєво важливі для учнів. Постійними рубриками в підручниках з мови мають стати «Слово про слово», «Так ми говоримо», у яких розкрито лексичне значення нових слів, зокрема термінів, наведено

зразки нормативного вживання слів, їхніх граматичних форм, окремих виразів, фразеологізмів тощо.

Важливо взяти до уваги, що в роботі над центральним розділом початкового курсу «Слово» опрацювання кожної частини мови новою програмою передбачено в двох аспектах: спочатку учнями засвоюватимуться лексичні характеристики певної частини мови (наприклад, іменники бувають багатозначні, вони можуть бути вжиті в прямому або в переносному значенні, серед них є синоніми, антоніми, омоніми), а потім паралельно має здійснюватися робота над лексико-граматичними і суто граматичними категоріями цієї частини мови, з обов'язковим виявленням їхніх функціональних значень у реченні і тексті.

потреби класу, окремих учнів, сам спроможний буде дібрати за його змістом додаткові завдання, які дадуть йому можливість забезпечити особистісно орієнтований підхід до навчання.

У процесі розроблення нових програм з української мови взято до уваги положення сучасної дидактики про те, що навчальний зміст будь-якого шкільного предмета не має бути скороченим і спрощеним віддзеркаленням курсу відповідної науки. А навпаки, враховувати насамперед провідну мету її шкільного вивчення. Саме тому початковий (та і весь шкільний) курс української мови, маючи за мету не системну професійну лінгвістичну освіту, а передусім мовленнєвий розвиток школярів, складається з таких трьох змістових ліній – мов-



У сучасній методиці текст із будь-якого предмета (математики, природознавства, музичного мистецтва) потрібно складати не як пакет, із якого можна здобути певну інформацію, а як своєрідний діалог між його творцем і читачем або слухачем. Творець тексту, мовець, у тому числі й школяр, має орієнтуватися передусім на адресата свого мовлення: у чому його переконувати, щось доводити, описувати, розкриваючи істотні ознаки предмета, явища, події, про щось розповідати так, щоб слухач (читач) одержав чітке уявлення про мету і зміст сприйнятого висловлювання. У результаті такої роботи може бути створено тексти різних типів – розповіді, описи і міркування. Такий, по суті, діалогічний підхід до творення текстів необхідно виробляти в учнів і під час роботи над їхніми власними висловлюваннями.

«ПРАВИЛО» ЧОТИРЬОХ ВИДІВ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Саме тому в добірї текстів для нових підручників ми, автори, орієнтуємося на читача 6–9-річного віку. Адже не всі твори, написані письменниками навіть на дитячу тематику, можуть бути успішно сприйняті дітьми. Як уже зазначалося, дібраний текст вправи для підручника з української мови повинен дати вчителю можливість організувати роботу над ним в аспекті всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Відповідно до виучуваної мовної теми учитель на основі цього тексту має можливість запропонувати учням цілий комплекс завдань, метою яких є спостереження і виявлення функціональної ролі тієї чи іншої мовної одиниці, її лексичної чи граматичної категорії в тексті, у структурі висловлювання. Крім цього, учитель-класовод, з огляду на

леннєвої, мовної і соціокультурної, зміст яких чітко окреслено Державним стандартом і навчальними програмами. Кожна із зазначених ліній набула в нових програмах відповідного змістового наповнення і повинна здобути своє місце в підручниках, а відтак – практично на кожному уроці. У низці досліджень з проблем підручничотворення в галузі української лінгводидактики (О.М. Біляєв, І.П. Гудзик, С.О. Караман, Л.І. Мацько, Л.В. Скуратівський, О.Н. Хоршковська, Г.Т. Шелехова та ін.) визначено основні функції підручника з української мови:

- є основним дидактичним засобом реалізації навчальної програми;
- формує мотивацію до вивчення мови;
- реалізує на мовному матеріалі ключову компетентність уміння вчитися;
- формує продуктивні способи свідомого оперування мовними знаннями (мовно-мовленнєву компетентність);
- виховує мовну особистість.

Якщо порівняти зміст нової програми зі змістом попередньої, то побачимо особливо помітне розширення і конкретизацію соціокультурної змістової лінії. Це є відповіддю на Європейські рекомендації щодо поглибленої соціалізації молодших школярів, активне введення їх у сучасне суспільство. Таким чином, дидактична модель предмета – це певна цілісність, яка охоплює два блоки: основний, куди входить насамперед предметний зміст, заради якого цей предмет уведено до навчального плану, і додатковий, або процесуальний, який забезпечує засвоєння учнями програмових знань, формування спеціальних умінь, їхній загальний розвиток і виховання, врешті, комунікативну компетентність.

Високий професійний обов'язок і людяність

Цінність життя людини вимірюється не кількістю прожитих років, а добрими справами, гідними вчинками, плідною працею. У народі кажуть: «Хто творить – багачується, хто мріє – вдосконалюється, хто сіє розумне, добре, вічне – той буде благословен у віках!» Переконані, що для Олени Василівни Проскури сіяти розумне, добре, вічне – це свідомий вибір.

Олена Проскура – авторитетний науковець, відомий вчений у галузі психолого-педагогічної науки. Освітяни дошкілля знають, цінують і люблять її як талановитого вченого, психолога і педагога, як добру і душевну людину. Будучи одним із яскравих представників українських вчених, вона завжди залишається вірною своєму професійному обов'язку, зберігає і розвиває кращі традиції вітчизняної науки.

Вона не просто знаний науковець, а й мудрий Наставник. Своєю відданістю професії, наполегливою працею, життєдайною енергією та оптимізмом надихає на наукові та життєві здобутки, об'єднує навколо себе однодумців, відкриває перспективи для професій-

ного зростання. Коло її інтересів надто широке, й це дає підстави назвати її вченим-гуманістом.

Під час останнього з її візитів до України 2016 року в Інституті психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України відбулася надзвичайна подія Олена Проскура, всесвітньовідомий український фахівець з дитячої психології, учениця Г.С. Костюка і О.В. Запорожця, яка нині живе з дочкою у Берліні, презентувала свою

нову книгу «Запізніла сповідь». У цьому унікальному виданні, підготовленому в жанрі «приватної історії», вміщено спогади про страшні воєнні і повоєнні роки, дитячий будинок, дорослішання, навчання у педагогічному училищі й педагогічному інституті. Значну частину книги займає розповідь про аспірантські роки і подальшу працю в Інституті психології, друзів і колег, багатьох з яких уже немає з нами, про репресії проти української еліти 60-70 рр. XX ст. Книга містить також цікавий науковий доробок Олени Василівни останніх років – дослідження з історії педагогіки, присвячені Софії Русовій, Янушу Корчаку, Василю Сухомлинському, Якову Резніку.



Шановна Олено Василівно! Щиро сердечно вітаємо зі славним ювілеєм!

Ви дбаєте про молодь і щиро ділитеся своїми знаннями й досвідом, Ви слугуєте прикладом виключної працелюбності, високої культури. Ваші особисті якості – глибоке знання проблем психолого-педагогічної галузі, інтелігентність, шанобливе ставлення до людей, енергійність і жіноча чарівність – викликають глибоку людську симпатію і дозволяють з честю розв'язувати будь-які завдання, що висуває перед вами життя.

Вагомі здобутки й досягнення у вашій творчій долі завжди йшли поряд із розумінням, любов'ю і вірністю у родинному колі. Як два крила у птаха, так і два крила Вашої долі – професійне й особистісне, ніколи не зраджували, підхоплювали й несли, допомагали бути завжди поруч!

Зичимо Вам, шановна Олено Василівно, завжди залишатися такою ж чарівною жінкою, органічно поєднуючи витонченість і аристократизм із високим професіоналізмом! Бажаємо Вам на довгі-довгі роки енергії, міцного здоров'я, нових творчих успіхів і наукових відкриттів.

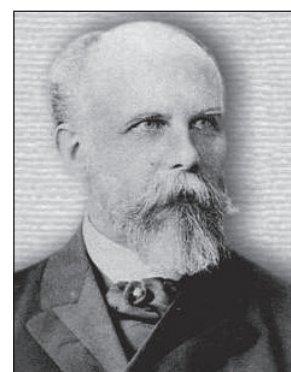
Будьте щасливі!

З глибокою повагою
вчені НАПН України



Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

180 років від дня народження
Тьєррі Вільяма Прейєра (Thierry
William Preyer; 1841-1897), ні-
мецького фізіолога і психолога



Тьєррі Вільям Прейєр народився 4 липня 1841 в Англії. З 1859 навчався в Гейдельберзькому університеті, приділяючи основну увагу фізіології і хімії, і 1862 отримав ступінь доктора природничих наук. Закінчивши університет, він продовжив навчання в Парижі, Відні, Берліні та Бонні, де в 1867 отримав ступінь доктора медицини (дисертація була присвячена властивостям гемоглобіну). З 1867 Прейєр працював в Єні: до 1888 займав пост директора Інституту фізіології, а з 1869 також був професором фізіології Єнського університету, де викладав до 1893. Був одним з редакторів провідного на той час психологічного «Журналу психології і фізіології органів чуттів» («Zeitschrift fuer Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane»).

У 1873 в аналітичній статті, присвяченій феномену тимчасового припинення життєдіяльності, В. Прейєр запропонував термін «анабіоз». Однак ця робота не викликала помітного інтересу у науковців того часу. Вчений продовжив свої дослідження з широкого кола питань загальної біології, ембріології, фізіології, психології та психотерапії.

Найбільшу популярність В. Прейєр здобув після видання 1882 книги «Душа дитини» («Die Seele des Kindes»), в якій виклав спостереження за своїм сином від моменту народження до трьох років. Книга висвітлювала стадії розвитку органів почуттів, моторики, волі, мислення і мовлення у дитини. Праці В. Прейєра поклали початок систематичним дослідженням розвитку особистості.

«Душа дитини» В. Прейєра (її перша частина) була вперше перекладена російською мовою 1891 професором Київського університету Іваном Сікорським, який був одним із піонерів досліджень з дитячої психології.

Переклад книги В. Прейєра і популяризація її змісту сприяли зростанню інтересу до проблем вивчення дитинства, організації нових оригінальних досліджень в цій царині, поширенню своєрідного жанру – щоденників розвитку дитини, створюваних батьками.

Помер Вільям Прейєр 15 липня 1897 у Вісбадені, Німеччина.

Ювілей – час окреслення нових проєктів

Редакція газети «Освіта і суспільство» вітає вчених Національної академії педагогічних наук України **Валентину Радкевич і Наталію Дічек** з ювілейним днем народження! Зичить здоров'я, добробуту, щастя в особистому житті, натхнення у науковій діяльності й нових успіхів! Ім слово у нашій рубриці.



Валентина РАДКЕВИЧ,
директор Інституту
професійно-технічної освіти
НАПН України, доктор
педагогічних наук, професор,
академік НАПН України

Зробити щось, лишити по собі...
Ліна Костенко

– Ювілей – це мить переосмислення себе, сенсу свого життя, результатів своєї діяльності і визначення творчих перспектив. Ніколи нічого не давалося мені легко. Я й сама завжди обирала для себе надскладні завдання.

Майстром виробничого навчання погоджувалася здійснювати підготовку кваліфікованих робітників із нових професій легкої промисловості. На посаді директора Вищого художнього професійного училища потрібно було весь освітній процес забезпечувати комплексно, включаючи модернізацію матеріально-технічної бази та задіяючи соціальних партнерів та реалізуючи підпри-

ємницькі проєкти.

Доводила передусім собі, що зможу подолати будь-які перешкоди завдяки безперервному самовдосконаленню, стійкій громадянській позиції, здатності співпрацювати з людьми, розуміючи унікальність кожного.

Нині пріоритетом моєї діяльності є створення науково-комунікаційної платформи, що сприяє оприлюдненню освітніх і наукових інновацій для підготовки професійно мобільних та конкурентоздатних фахівців для різних галузей економіки України. До співпраці активно долучаються понад 200 вітчизняних та зарубіжних освітніх і наукових організацій.

Упродовж 13 років в інституті реалізовано дев'ять міжнародних проєктів із питань реформування професійно-технічної освіти.

– Розмірковуючи останніми роками над проблемою актуальності й осучаснення історико-педагогічних досліджень, розширення їх функціоналу, вбачаємо на часі модернізацію підходів й інструментів пізнання далекої і близької минувшини – і національної, і зарубіжної. У цьому контексті є необхідним розвиток педагогічної імагології, а також осмислення рецепції як істотного складника як історико-педагогічних, так і порівняльно-педагогічних студій. Розпочато спроби повернути увагу українських науковців – істориків педагогіки й «порівняльників» до такого важливого аспекту їхніх досліджень, як творення ними освітньо-культурного образу своєї країни. Цей аспект студі-

ювання є практично невідрефлексованим – принаймні прямо про це ніхто не пише.

Треба брати до уваги, що освіта – це не лише невід'ємна частина національного образу держави, а й один з рушіїв її розвитку тому перед авторами постає необхідність розроблення такої галузі гуманітаристики, як імагологія, але у вимірі освіти. Адже висвітлюючи й аналізуючи той чи інший процес, феномен у минулому, або сучасний освітній досвід, дослідники презентують в авторському баченні стан, здобутки і проблеми освітнього простору України у певному оцінному ракурсі, розкривають підходи до вирішення регіонально-локальних проблем навчання, виховання, соціалізації україн-

ських дітей та молоді, а також педагогічні традиції нашої країни.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася власна система виховання, що спирається на врахування національних рис українців. Водночас дослідження педагогічних ідей різних народів, встановлення кроснаціональних освітніх взаємозв'язків розширює педагогічну культуру кожної нації, тому переконані, що ширше вивчення і творче адаптування кращих здобутків у напрямі окресленому Президентом України Володимиром Зеленським під час урочистостей з нагоди 30-річчя незалежності України, виводить історико-педагогічні дослідження на передній план освітніх досліджень.



Наталія ДІЧЕК,
завідувач відділу історії
та філософії освіти Інституту
педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України

Липень-серпень 2021. Постаті

140 років від дня народження Василя Зеньківського (1881–1962), українського філософа, психолога, церковного і державного діяча



Василь Васильович Зеньківський народився 16 липня 1881 в м. Проскурів (нині Хмельницький), у родині священника. Навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету Св. Володимира. З 1908 В. Зеньківський був головою Київського товариства з вивчення релігії та філософії. Викладав філософську пропедевтику в гімназіях Києва, на Вищих жіночих курсах, у Фребелівському педагогічному жіночому інституті. Був директором Київського інституту дошкільного виховання.

З 1910 починає читати курс загальної психології в Київському університеті. Особливістю розробленого ним лекційного курсу став тісний зв'язок психології з «історією педагогічних учень» та загальною релігійною спрямованістю. В. Зеньківський намагався виховати у студентів інтерес до психології, привернути їх увагу до нових досліджень у цій галузі, захопити до наукової роботи.

У 1910-х роках діяльність В. Зеньківського була пов'язана з Педагогічним музеєм. Так, у 1913 тодішній директор музею Олександр Музиченко ініціював відкриття літніх курсів для народних вчителів, які проходили на базі музею. Педагог ретельно добирив штат кваліфікованих лекторів. Всі вони працювали з О. Музиченком у Фребелівському інституті. Провідними лекторами курсів стали М. Даденков, Н. Лубенець, В. Зеньківський та Р. Гельвіг. 7 листопада 1917 у великому залі Педагогічного музею відкрилась Українська Педагогічна академія, метою якої була підготовка учителів українських середніх шкіл. Діяльність академії розпочалась з відкриття однорічних педагогічних курсів. Склад лекторів: О. Грушевський (історія України), В. Дога (методика читання), О. Дорошкевич (методика української літератури), П. Зайцев (історія педагогіки), В. Зеньковський (педагогічна психологія), О. Музиченко (педагогіка, дидактика), І. Огієнко (історія української мови), С. Русова (методика географії України), М. Старицька (декламація) та ін.

З 1918 В. Зеньківський – міністр віросповідань Української Держави; відстоював ідею автокефалії української православної церкви, виявляв прихильність до вживання української мови в релігійному житті.

У 1919 виїхав за кордон, спочатку до Югославії, де викладав філософію у Белградському університеті, згодом до Чехословаччини, де за його ініціативи було відкрито Вищий педагогічний інститут у Празі, директором якого він став. З 1926 працював у Парижі на посаді професора філософії Богословського православного інституту, а також організував Вищі богословські курси, заснував релігійно-педагогічний кабінет, редагував «Релігійно-педагогічний бюлетень», працював у філософсько-релігійному журналі «Путь».

У 1942 прийняв сан священника, належав до парафії Свято-Введенської церкви в Парижі.

Серед основних його наукових праць: «Про соціальне виховання» (1920), «Психологія дитинства» (1923), «Проблема виховання у світлі християнської антропології» (1934).

Помер В. Зеньківський 5 серпня 1962 у Парижі, похований на кладовищі Сен-Женев'єв де Буа.

175 років від дня народження Фрідріха Паульсена (Friedrich Paulsen; 1846–1908), німецького філософа і педагога



Фрідріх Паульсен народився 16 липня 1846 у Північній Фрісландії в родині простих селян. До тринадцяти років ходив до сільської школи, а потім спочатку вступив у приватне училище, далі – в Христіанеум, знамениту своєю величезною бібліотекою гімназію під Гамбургом.

Особливий розвиток в Христіанеумі отримали природничі науки: кожен учитель гімназії вважав своїм обов'язком мати в кабінеті фізичні прилади, мікроскопи, біологічні та геологічні зразки. Бібліотека купувала, не шкодуючи коштів, унікальні середньовічні і ренесансні рукописи, а музей – документи експедицій, збираючи таким чином класику мистецтва поруч з кращими зразками природи.

Але, провчившись три семестри, Паульсен почав мріяти про Берлінський університет. Заснований 1810, цей університет став моделлю для так званої Гумбольдтівської системи освіти, якої і в наші дні дотримуються університети в багатьох країнах, включаючи США. Особливість університету Гумбольдтівського типу – повна відмова від підручників: викладачі ведуть дослідницьку роботу, приходять у навчальний клас з лабораторії або бібліотеки і натхненно розповідають студентам, що відбувається на передньому краї науки.

В Берліні Паульсен навчався під керівництвом Адольфа Трендленбурга. Його перша дисертація (1871) була присвячена етиці Аристотеля. За чотири роки Паульсен захистив другу дисертацію (за теорією пізнання Канта) й назавжди влаштувався в Берліні, одружившись з Емілією Ферхель. У них народилися дві дочки і два сини, причому син Рудольф пішов по стопах батька і став професором філософії.

Молодому професору Паульсену доручили читати лекції з педагогіки. Паульсен підкреслював, що науковий експеримент в педагогіці існує не лише в межах лабораторії: кожен, хто виховує дітей, ставить важливий експеримент. Щоб експерименти були ефективними, вони мають починатися зі світу природи: скажімо, сім'я, в якій є котик, що грає з клубком, швидше навчить дитину правилам дорослого життя, цієї серйозної соціальної гри, ніж сім'я, в якій немає такого веселого домашнього улюбленця. Або сім'я, в якій усі її члени вчать вірші напам'ять, домагається набагато більшого, ніж та, в якій просто змушують дітей це робити.

1892 в Берліні вийшла книга Паульсена «Вступ до філософії», яка витри-

чала понад 40 видань і була перекладена багатьма мовами. Популярність цієї книги зумовила її педагогічна спрямованість, а саме – подолання розриву між школою і життям. Справжня школа, за Паульсеном, вчить не набору знань, а правилам роботи з реальністю власних міркувань, адже кожен з нас реагує на навколишній світ і висуває судження. Причому ми це робимо без будь-якої філософії. Справжня філософія показує зовсім не те, як влаштований світ, а те, як можна бережно, акуратно поставитися до цього світу, щоб він повернувся до тебе своєю кращою стороною.

Помер Фрідріх Паульсен 14 серпня 1908 у Берліні.

150 років від дня народження Філарета Колесси (1871–1947), українського фольклориста, композитора, музикознавця, педагога



Філарет Михайлович Колесса народився 17 липня 1871 в селі Татарське, нині с. Піщани Львівської області. Музичну освіту здобув у Відні (1891–1892), а в 1896 закінчив Львівський університет. Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (1909). У 1918 захистив дисертацію у Віденському університеті та отримав ступінь доктора філології.

Понад 30 років Ф. Колесса викладав у гімназіях Стрия, Самбора, Львова, а також в Українському таємному університеті у Львові. Вийшов на пенсію 1929 і всі свої сили присвятив науковій праці. Однак у листопаді 1939 знову повернувся до активної педагогічної діяльності, ставши завідувачем та професором кафедри фольклору та етнографії у Львівському університеті, а з 1940 – ще й керівником Львівської філії Інституту українського фольклору та Львівського етнографічного музею.

Свої педагогічні напрацювання Ф. Колесса підсумував, викладаючи у Львівському університеті усну словесність і готуючи до видання курсу лекцій: «Український фольклор у Львівському університеті. Цикл університетських лекцій. 1940–41». Рукопис так і не видано підручника з незначними виправленнями автора, зробленими після прочитання курсу, знаходиться у приватному архіві академіка Філарета Колесси, що зберігається під опікою родини Колесів у Львові.

Вчений зробив вагомий внесок у дослідження української народної творчості в її історичному розвитку та взаємозв'язку з творчістю інших народів, зокрема ритмікою й мелодією народних пісень, дум. До його основних праць належать: «Огляд українсько-руської народної поезії» (1905), «Ритміка українських народних пісень» (1906–1907), «Мелодії українських народних дум» (1910–1913), «Наверстування і характерні признаки українських народних мелодій» (1913–1914), «Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і походження голосін» (1920–19), «Про генезу українських народних дум» (1921), «Речитативні форми в українській народній поезії» (1925), «Народні пісні з галицької Лемківщини» (1929), «На-

родні пісенні мелодії українського Закарпаття» (1946) та ін. Автор хорових творів і обробок українських народних пісень («Вулиця», «Обжинки», «Шкільний співаник»).

Помер Філарет Колесса 4 березня 1947 у Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

180 років від дня народження Карла Роберта Якобсона (Carl Robert Jakobson; 1841–1882), естонського педагога, просвітителя і громадського діяча



Карл Роберт Якобсон народився 26 липня 1841 в сім'ї викладача церковної музики. Його молодший брат, Едуард Магнус Якобсон, був відомим художником-графіком і книжковим ілюстратором. Початкову освіту Карлу дав батько. Потім він навчався на семінарії Яніса Цимзе у Валзі. Починаючи з 1859, Карл Роберт вчителює в Торма. 1862 через конфлікт з місцевими пастором і поміщиком Якобсон залишає Торма і викладає в Ямбурзі, а з 1864 – в Санкт-Петербурзі. Спочатку дає приватні уроки, а з 1865 викладає в гімназії німецьку мову і літературу. В Санкт-Петербурзі Карл Роберт тісно контактує з естонською інтелігенцією і співпрацює з газетою «Естонський листноша» («Eesti Postimees»), а також з ліберальними німецькими та російськими газетами. У 1868 царські органи відхиляють його заявку на організацію естонської газети. В цей час Якобсон бере активну участь у створенні Естонського літературного союзу (Eesti Kirjameeste Selts), який у 1871–1893 займався в Тарту розвитком естонської літератури і мови. У 1868 і 1870 роках Карл Роберт тричі виступає з різними промовами в театральному союзі Ванемуїні. 1870 ці його промови були видані однією книгою і справили великий вплив на розвиток естонської національної самосвідомості.

У 1871 Якобсон переїжджає в Таллінн і намагається отримати дозвіл на відкриття власної газети, проте безуспішно. У 1872–1874 заробляє як публіцист у волості Вяндра. У 1874 купує тут хутір Кург'я і перетворює його на зразкове господарство. Невдовзі Якобсона обирають президентом сільськогосподарського союзу Пярну і Вільянді.

З 1878 співпрацює з журналом Sakala в Вільянді. Видання було присвячене питанням соціальної нерівності, важкого становища місцевого селянства і сваволі великих землевласників. Якобсон у своїх статтях також наполягав на більшій незалежності шкільної освіти від впливу церкви. У своїх працях, присвячених становищу естонського селянства, Якобсон займається передусім просвітницькою діяльністю: написані естонською мовою, його праці були спрямовані на підвищення освітнього рівня простих людей і збільшення їх доходів від сільськогосподарського виробництва. Крім цього, він пише підручники і навчальні посібники для народних шкіл. Популярності Якобсона також сприяли його пісенні збірники, що містили як народні естонські пісні, так і патріотичні вірші.

Карл Роберт Якобсон помер 18 березня 1882 від пневмонії. Похований на сімейному кладовищі в рідному маєтку Кург'я.

130 років від дня народження Олександра Попова (1891–1958), українського педагога, освітнього і церковного діяча, організатора освіти, першого директора Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП)



Олександр Іванович Попов народився 10 серпня 1891 у с. Куп'єваха (нині село Богодухівського району Харківської області) в сім'ї священника. Закінчив 2-гу Харківську гімназію, історико-філологічний факультет Харківського університету (1915). Педагогічну діяльність розпочав 1916 в гімназії Харкова, очолював гімназію ім. Б. Грінченка (1919–1921).

Займався науково-педагогічною роботою, опублікував протягом 1916–1928 понад 50 праць із питань соціального виховання. Автор кількох праць з педології: «Про організацію педологічного музею» (1916), «Аналіз праці доктора Горіневського про анатомо-фізіологічні основи фізичного розвитку дитини» (1917), «К.Д. Ушинський як педолог» (1917).

Надалі Попов – перший декан факультету соціального виховання Харківського інституту народної освіти (1921), засновник науково-дослідної кафедри педагогіки (1923), організатор і перший директор Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП; нині Інститут педагогіки НАПН України) (1926). Один з основних авторів «Декларації соціального виховання НКО» (1920), посібників «Порядник соціального виховання» (1921, 1925). У 1920-х разом з В. Арнаутовим редагував видання «Дитячої бібліотеки української літератури».

1931 засуджений до п'яти років таборів за причетність до так званого Українського національного центру, але згодом вирок скасували, залишивши 3 роки умовного покарання. Працював у школах Харкова. 1937–1939 перебував у ув'язненні, але був звільнений з-під варті. За нацистської окупації очолював Раду Українського товариства «Просвіта» (1941–1943), зокрема у травні 1942 на сесії історико-філологічного відділу Харківського українського наукового товариства імені Т.Г. Шевченка виголосив промову «Шевченко і школа». На початку літа 1943 в Києві висвячений у диякони Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), служив вікарним священником в Андріївській церкві, а також у кількох парафіях Львова (1943–1944).

З 1945 – у Німеччині, де пристав до осередку прихильників ідеї «соборності» в Українській автокефальній православної церкви (1945–1947), організатор Ашафенбурзького з'їзду (1947), учасники якого виступили проти церковних канонів УАПЦ за кордоном.

1950 переїхав до США. Останні роки життя провів у м. Форт Уейн (штат Індіана). Тут редагував часопис «Православний вісник», став членом Малої і Великої рад УАПЦ «соборно-правної» в США, писав статті на церковно-біблійні теми.

Помер Олександр Попов 6 травня 1958 року у США.

Усе про християнство

Рецензія на книгу «Шепетяк Олег Михайлович. Історія релігій. Том третій. – Жовква: Місіонер, 2020. – 856 с.»

Повідомляючи про вихід перших двох томів монументальної трьохтомної «Історії релігій» професора **Олега Шепетяка**, ми з нетерпінням чекали останній том, присвячений християнству. Після панорамного знайомства із сотнями релігій світу, таких далеких і незанихатих, хотілося почитати про духовну традицію, з якою пов'язане життя третини людства і переважної більшості українців.

Третій том є найбільший за обсягом, але це не лякає наукове співтовариство. Чомусь ми, українці, вважаємо, що про християнство знаємо майже все. А от виявилось, навіть із запропонованої структури тому, що наші знання є обмеженими, неповними, навіть подеколи неструктурованими. Але завдяки Олегу Шепетяку християнство постає як досконале вчення, як історична релігія, як особлива культура, як різноманітна інституалізація, як неймовірне ідейне багатство і духовне надбання всього людства.

У розумінні християнства автор виходить із його ядра – постаті Ісуса Христа і провадить нас історичними стежками перших християн, які перебували в кордонах Римської імперії та за її межами, розповідає про християнізацію різних народів, завершуючи прийняттям християнства слов'янськими народами зокрема русичами (с. 68-76). Для автора очевидно, що «поява християнства в Київській Русі пов'язана з постаттю апостола Андрія». Але, крім проповідництва апостола, успіх християнства тут забезпечувався громадами у грецьких колоніях на Півдні України, контактами русичів із іншими християнськими народами, солунськими братами, місцевими правителями – княгиню Ольгою і князем Володимиром.

Перед нами розкривається широка панорама загальнохристиянської історії, що пов'язана із Католицькою церквою, з її історією в різні епохи – від середньовіччя (до великої схизми) і до XXI сторіччя. Читачі знайдуть тут опис хрестових походів, інформацію про чернецтво і лицарство, про місії церкви та її ієрархію (розділи 2 і 3).

Вселенське православ'я представлено розділом «Церкви Візантійської традиції» (с. 188-271), де йдеться про церкви, що їх представлено в диптиху Константинопольського патріархату, в т. ч. і Православна Церква в Україні (с. 264-265). Включення інформації про Томос і ПЦУ до тексту цього тому свідчить про обізнаність автора у процесах, що відбуваються у релігійному житті світу та України.

Особливо цікавими є розділи про Східні неортодоксальні (с. 274-313) та Східні католицькі (с. 315-383) церкви, про які ми мало знаємо, але які демонструють культурну і богословську, церковну і ритуальну багатоманітність християнства. Автор щедро ділиться інформацією про церкви Східної Європи, серед яких Білоруська, Російська церкви, Мукачівська греко-католицька єпархія, Словацька, Угорська та Русинська греко-католицькі церкви.

Третій том репрезентує авторський погляд на Біблію і патристику, на схоластику і богослов'я XVI-XXI сторіч.

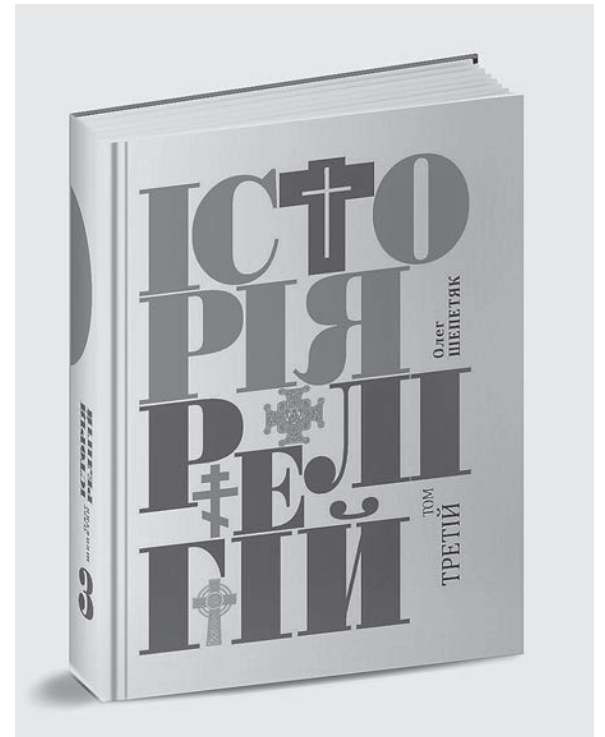
Чимало місця Олег Шепетяк приділяє Реформації, шукаючи відповіді на питання: що таке протестантизм, які його історичні та ідейні витoki. Лютеранство, кальвінізм, англіканство і пізні протестанти стають зоною особливою уваги професора. Завершується такий панорамний огляд християнства не-

охристиянськими релігійними рухами.

Кожний розділ утримує список літератури, як іноземних, так і вітчизняних джерел, що дає уяву про величезну інтелектуальну працю О. Шепетяка.

Ініціатива і наполегливість професора кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка О.М. Шепетяка викликає повагу і підтримку, оскільки він не тільки здійснив вагомий внесок у розвиток сучасного релігієзнавства, ввівши нові джерела і нові імена, але й створив свого роду енциклопедію релігій, історію яких розглянуто з чисельних ракурсів. На сторінках трьохтомника читач знайде вичерпну відповідь як про вірування аборигенів, первісних релігійних культур, юдаїзму, зороастризму, історію та сучасність християнства, ісламу, індуїзму, буддизму, так і сучасних новітніх рухів. Тому тритомник є надзвичайним інформативно-довідковим виданням. Ураховуючи змістовність і глибину викладу, а також актуальність відображеної тематики, видання є цікавим не лише для фахівців, а й студентів, аспірантів, докторантів філософських, історичних та етнографічних спеціальностей, для журналістів, державних і громадських діячів. Цікавим і корисним воно буде і для учнів закладів загальної середньої освіти, особливо профільних ліцеїв та Малої академії наук.

До реалізації такої амбітної мети, як видання багатотомної історії релігій, крім автора – доктора філософії Олега Шепетяка та наукового редактора видання професора **Петра Яроцького**, долучилося багато людей як в Україні, так і за її межами, які активно, в різний спосіб підтримували проект на всіх етапах. Саме вони зробили можливою появу



цієї епохальної для української науки та освіти трьохтомної «Історії релігій».

Текст, незважаючи на його науковість, читається легко, збагачуючи нашу мову науковими термінами, що покликані довести спроможність українців понятійно-категоріально осмислювати явища духовного життя. Прочитати книгу зможуть усі, кому цікава духовна історія людства, що природно вплетена в загальноцивілізаційний поступ всесвітньої культури.

Людмила ФІЛИПОВИЧ,
провідний науковий співробітник
Відділення релігієзнавства
Інституту філософії
ім. Г.С. Сковороди НАН України,
доктор філософських наук, професор

Підготовка вчителя: сучасний погляд на проблему

Рецензія на книгу «Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: науково-аналітична доповідь / Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; за ред. В. Кременя. – Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с.: рис. табл.»

Останнім часом на освітньо-науковому видноколі ексклюзивних видань з'явилися наукові доповіді Національної академії педагогічних наук України, що висвітлюють різні актуальні проблеми освіти. Серед них і науково-аналітична доповідь з проблем підготовки учителя.

У рецензованих матеріалах авторами окреслено питання, пов'язані з різними аспектами зазначеної проблематики: результати кількісного і якісного аналізу законодавчих актів і нормативно-правових документів з підготовки педагогічних працівників, оплати їхньої праці, а також мережі закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка педагогічних кадрів в Україні. Здійснено порівняльний аналіз законодавчих актів і нормативно-правових документів з підготовки вчителя, механізмів відбору абітурієнтів на педагогічні спеціальності, моделей та рівнів підготовки вчителя, а також зміст і форми організації підготовки майбутніх учителів в Україні та країнах Європи (Великій Британії, Німеччині, Фінляндії, Угорщині), Китаї та Австралії. Обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення професійної підготовки вчителя в Україні в

умовах її інтеграції в європейський освітній простір.

Повністю погоджуємось, що в умовах сьогодення необхідно забезпечити підготовку учителя, здатного здійснювати педагогічну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на формування людського капіталу та національної еліти, на розвиток та самореалізацію особистості, на підвищення рівня її освіченості і культури.

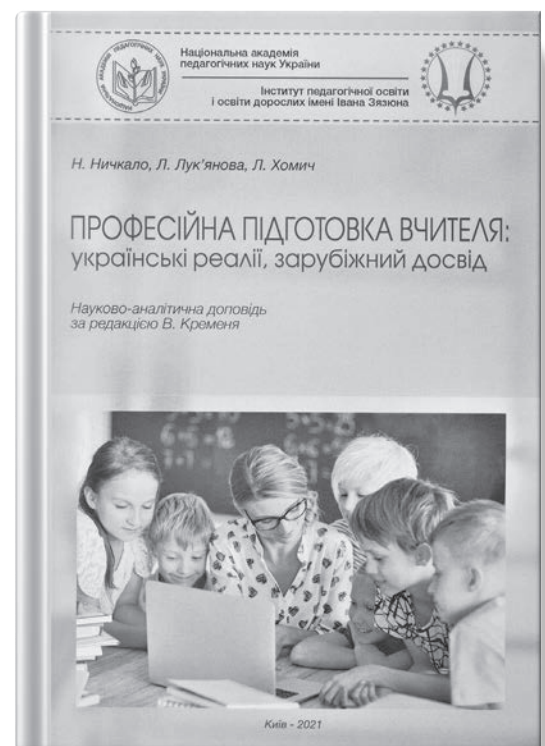
Результати аналізу стану педагогічної освіти свідчать, що проблеми в цій галузі є системними, зокрема: диспропорції в мережі, структурі та змісті підготовки педагогічних кадрів; застарілі підходи до кадрового забезпечення закладів освіти; низький соціальний статус учителя та невідповідна оплата його праці, що спричиняє втрату молоддю інтересу до педагогічної та науково-педагогічної кар'єри.

Серед запропонованих авторами пропозицій щодо вдосконалення професійної підготовки вчителя в Україні в аспекті законодавчо-управлінському найбільш

актуальними є: розроблення проекту Закону України «Про вчителя», а також Державної програми «Успішний учитель»; наукового обґрунтування моделі оплати праці вчителя і альтернативних моделей підготовки вчителя та інші.

Слушними є пропозиції з відповідного оволодіння майбутніми вчителями англійською або іншими іноземними мовами, формування інформаційно-цифрової компетентності з педагогічного проектування засобів і технологій комп'ютерно орієнтованих методичних систем навчання й використання хмаро орієнтованих інструментів відкритих систем освіти й науки, зменшення аудиторного навантаження студентів й одночасного стимулювання самостійного професійного становлення й розвитку.

Представлена науково-аналітична доповідь дозволяє усвідомити реальний стан підготовки вчителя в Україні і запровадити першочергові кроки з реалізації завдань



ефективної професійної підготовки майбутнього вчителя-професіонала.

Ігор БАЛУБА,
керівник експертної групи з питань
фахової переобізнаності освіти
Директорату фахової передвищої,
вищої освіти МОН України,
кандидат історичних наук